

ČASOPIS ZA TURIZEM IN KULTURO, JUNIJ 2020

Karavanke

Slovenska in katoliška hiša dialoga na Koroškem

STRANI 12, 13

Dom prosvete Sodalitas v Tinjah je slovenska in katoliška hiša dialoga na Koroškem, kraj srečevanj in kulture. Že več kot petdeset let ga vodi rektor hiše duhovnik Jože Kopeinig. / Foto: Primož Pičulin

Kropa je zibelka kovaštva, ponaša pa se tudi s številnimi izstopajočimi posamezniki. Domačini so na kraj zelo ponosni, vedno bolj priljubljen pa je tudi med turisti. **STRANI 4, 5**

Naloga pisatelja ni nič drugega kot odkriti v naravi to, mimo česar gredo drugi z odprtimi očmi in ne vidijo. To je zapisal Fran Saleški Finžgar, pisatelj, dramatik in pesnik. **STRANI 8, 9**

Dvojezična katoliška zasebna šola ali kar Mohorjeva ljudska šola v Celovcu je bila lani stara trideset let. Otroci imajo en dan pouk v slovenščini, drugi dan pa v nemščini. **STRAN 10**

JANEZ STERGAR

Janez in njegova Koroška

Le redki so dogodki na Koroškem, še posebno tisti, ki jih organizirajo Slovenci, da ne bi bil poleg profesor Janez Stergar iz Ljubljane, zgodovinar in geograf pa tudi sociolog, ki je po mamini strani povezan tudi z Britofom pri Kranju.

Jože Košnjek

Koroškoslovenski razumnik, nekdanji ravnatelj Slovenske gimnazije v Celovcu in manjšinski politik dr. Reginald Vospurnik je leta 2018 na podelitvi Kugyjeve nagrade dejal, da je Koroška za vas 11. božja zapoved. Kaj rečete na to?

Mladostna prijateljstva in doživetja so se povezala ter se razvila v življenjsko, polklicno ter tudi društveno oziroma civilno družbeno delovanje. S sošolcem iz ljubljanske klasične gimnazije Matjažem Zwittrom sva poleti 1966 »odštopala« k njegovim sorodnikom na Koroško in prekrizarila Podjuno

vse do Djekš na Svinški planini. Med prvomajskimi počitnicami leta 1967 sva prekolesarila vso južno Koroško, pa maturi pa že organizirala prvo od naših taborjenj med koroškimi Slovenci. Tam sklenjena prijateljstva, spoznanja ob študiju zgodovine, geografije in sociologije, udeležba v tedanjih burnih solidarnostnih akcijah za manjšinske pravice zamejskih Slovencev ter nato vabilo na »severni oddelek« ljubljanskega Inštituta za narodnostna vprašanja so me res življenjsko navezali na koroške rojake. Je morda še kakšen kraj v deželi severno od Karavank, kjer živijo Slovenci, v

katerem še niste bili oziroma nimate znanca?

Brez pretiravanja, prosim! Čeprav že pol stoletja vodim različne skupine čez Karavanke in sem pred dobrega četrta stoletja izdal knjižico Štiri poti med koroške Slovence ter v različnih enciklopedijah predstavil posamezne koroške kraje in osebnosti, je med skoraj devetsto koroškimi kraji, ki imajo znano slovensko ime, in tudi med 168 danes dvojezično označenimi še veliko meni bližje neznanih.

S Koroško in koroškimi Slovenci se ukvarjate kot zgodovinar, raziskovalec. katero obdobje vas najbolj pritegne?

Že v svoji diplomski nalogi, ki je v strnjeni obliki izšla in pošla v neverjetnih dva tisoč izvodih, sem slovenska študentska in dijaška počitniška društva obravnaval v časovnem razponu od leta 1885 do leta 1970. Od aretacije zaradi »zlobne« odstranitve hajmatinstovskega plakata v Velikovcu sredi »vojne« za krajevne napise leta 1972 sem se moral soočiti s predzgodovino nemško nacionalnih organizacij in slovenskih narodnoobrambnih na drugi strani. Za žal nikoli dokončano doktorsko disertacijo sem zbiral in proučeval gradivo o koroškem vprašanju v parlamentarnih telesih v desetletju po plebiscitu. Vodil ali sodeloval sem pri številnih projektih Inštituta. Nas, menda nas je okrog 1350, vsak teden po elektronski pošti zasipate s Karantanskimi vestmi in nas obveščate o dogodkih, povezanih s Slovenci. Že od leta 2003 ste predsednik Kluba koroških Slovencev v Ljubljani.

Po stoletja po plebiscitu so jeseni leta 1970 nestrpneži javno napovedovali, da bo zgodovina potegnila končno črto med obema narodoma na Koroškem, pravzaprav pa kar čez koroške Slovence. A njihovo trdoživost, ne glede na številčni osip govorcev pojočih koroškoslovenskih dialektov, vzdržujeta ter krepija neverjetna pestrost in množičnost kulturnih, izobraževalnih, športnih in družabnih prireditev. V tem okolju vedno znova zrastejo tudi vrhunske ustvarjalke in ustvarjalci, priznani v avstrijskem in evropskem merilu. Od

Janez Stergar z ženo Vanjo, profesorico zgodovine in umetnostne zgodovine, dolgoletno bibliotekarko na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, nosilko več strokovnih nazivov in prejemnico priznanj, pretekli teden na Blejskem gradu. Poročila sta se leta 1970 in imata sina Roka in hčer Katjo ter tri vnuke. / Foto: Tina Dokl

ustanovitve našega Kluba jeseni leta 1928 – zdaj je poleg ljubljanskega živ tudi mariborski – je ena od poglavitnih nalog, da ostajajo koroški rojaki s svojimi dosežki in problemi v Sloveniji javno prepoznani kot še živ del »slovenš'ne cele«, skupnega kulturnega prostora. Pritrjujem vašemu razmišljanju, da je aktualno in pomembno ob letošnji stoti obletnici plebiscita biti kri-

vsakoletno pravno srečanje na velikovškem pokopališču ob grobovih avstrijskih in slovenskih vojakov, padlih v bojih za severno mejo.

Moj leta 1898 v Britofu rojeni ded je bil v času bojev za severno mejo še v italijanskem ujetništvu, drugi ded s štajersko-dolenjske meje pa je kot rudar umrl za pljučnico leta 1916. Pač pa je bil Maistrov borec njegov brat. Velikovške komemoracije

Zvezna poslanka Olga Voglauer je marca v Ledincah izpovedala upanje na čas, ko bodo na Koroškem govorili o Korošicah in Korošcih in ne več o Korošcih in koroških Slovencih.

Žal se izdaja že pripravljene skupnega zgodovinskega učbenika zaustavlja v dunajskih vladnih mlinih. Tako kot še marsikateri pospeševalni ukrep za urejanje manjšinskega položaja,

»Dr. Angela Piskernik kot simbolna osebnost za vzpon žensk, protifašistični odpor, varstvo narave in narodno zavednost je končno v Ljubljani dobila svoj park. Če med pomembnimi koroškimi pregnanci v osrednjo Slovenijo omenim le 'dinastije' Zwittrov, Grafenauerjev, Šašlov, Moederndorferjev, Uršičev in Dobernikov, naredim krivico ne desetim, ampak stotinam drugih izstopajočih intelektualcev.«

tičen do ravnanja nemškega dela Koroške s Slovenci, kar pa ne bi smel biti razlog, da se teh dogodkov ne bi spominjali in se jih udeleževali.

Na srečo je to spoznanje sprejeto tudi pri večini narodno zavednih koroških Slovencev ter, vsaj po programu več deset jubilejnih prireditev, prav tako pri koroški deželni politiki, ki je pod deželnim glavarjem dr. Petrom Kaiserjem usmerjena v ustvarjalno sožitje obeh narodnosti ter tudi v vsestranski razvoj dežele. Imeli ste pogum, da ste se pridružili pobudnikom za

tako niso povezane z mojo družinsko tradicijo, pač pa z našo klubsko. Da na vzorno vzdrževanem edinem skupnem grobišču nekdanjih soborcev s soške fronte in spomladi leta 1919 umrlih v medsebojnem boju položimo venec z napisom »Padli v veri v svojo domovino« in pripisom »ker politika ni rešila sporov z dialogom« se nam zdi trajno aktualno sporočilo civilne družbe v nastajajoči mirovni regiji Alpe–Jadran. Bo kdaj zaživila ideja skupnega spomina na skupno zgodovino na Koroškem?

skladno s sodobnimi mednarodnimi standardi ter podpisanimi obvezami ... Na kaj pomislite, ko pridete na koroško stran Karavank in se pred vami odpre pogled na Rož?

Ker po naravi nisem preveč čustven, najprej pomislim, pod kakšnimi pogoji tokrat prestopam že »odpravljen« mejo. Nato preverim, ali se pravzaprav ne oziram na Podjuno ali Ziljsko dolino ter ali že ne zamujam srečanja s koroškimi prijatelji. Tam bom verjetno ugledal tudi »tostranskega« Košnjekovega Joža ...

Kdo je prof. Janez Stergar

Prof. Janez Stergar je bil rojen 11. julija leta 1948 v Ljubljani. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani je diplomiral iz zgodovine in geografije, absolviral pa je tudi študij sociologije. Od leta 1972 do leta 2013 je bil kot raziskovalec in kasneje strokovni svetnik zaposlen na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Kot študent je organiziral tabore na Koroškem in dejavnosti v podporo Slovincem na Koroškem. Od leta 1978 naprej je bil član upravnega odbora Slovenske matice in tudi njen podpredsednik in zaslužni član. Poznamo ga kot predsednika odbora za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov iz JLA leta 1991, kot dolgoletnega člana upravnega odbora Društva slovensko-avstrijskega prijateljstva in Slovenskega centra PEN. Je častni član Zveze zgodovinskih društev Slovenije. Lani je prejel tudi odlikovanje predsednika republike Boruta Pahorja – medaljo za zasluge.

ČASOPIS ZA TURIZEM IN KULTURO
Karavanke

Urednik **Cveto Zaplotnik**
Odgovorna urednica **Marija Volčjak**
Izdajatelj **Gorenjski glas, d. o. o., Kranj,**
Nazorjeva ulica 1, 4000 Kranj

Priloga Karavanke izhaja v okviru čezmejnega projekta SMART Tourist, ki spada v Program sodelovanja Interreg V-A Slovenija Avstrija 2014–2020; šesta številka je izšla 19. junija 2020 kot priloga Gorenjskega glasa številka 49. Naklada: 20 tisoč izvodov, tisk: Delo, d. o. o., Ljubljana – Tiskarsko središče. Karavanke so priložene Gorenjskemu glasu in poslane na izbrane naslove na Gorenjskem in na avstrijskem Koroškem. Distribucija: Pošta Slovenije, d. o. o., Maribor

GORENJSKI GLAS (ISSN 0352-6666) je registrirana blagovna in storitvena znamka pod št. 9771961 pri Uradu RS za intelektualno lastnino. Časopis Gorenjski glas je vpisan v razvid medijev pri Ministrstvu za kulturo RS pod zaporedno številko 324. Ustanovitelj in izdajatelj: Gorenjski glas, d. o. o., Kranj, Nazorjeva ulica 1, 4000 Kranj, direktorica Marija Volčjak, telefon 386 (0)4 201 42 00, e-pošta: info@g-glas.si, spletni časopis www.gorenjskiglas.si. Delovni čas: ponedeljek, torek, četrtek in petek od 8. do 15. ure, sreda od 8. do 16. ure.

ZNAMENITI NAKLANEC

Gregor Voglar in njegov čas

Knjigo Doktor Gregor Voglar, zdravnik na dvoru ruskega carja Petra I. Velikega je zasnoval in uredil Jurij Kurillo, dr. med. Besedila je poleg njega prispevalo več avtorjev. Gre za poglobljeno, z novjšimi spoznanji obogateno delo, postavljeno v širši kontekst splošnih političnih in ožjih medicinskih razmer časa, v katerem je živel in deloval dvorni zdravnik ruskega carja Gregor Voglar (1651–1717), rojen v Naklem. Urednik knjige Jurij Kurillo se je na zanimiv način »spoznal« z Voglarjem ...

Suzana P. Kovačič

Za uspešno življenjsko delo na področju pediatrije, poljudnoznanstveno pisanje in fotografijo ste prejeli priznanje dr. Gregorja Voglarja de Wieseneck, ki vam ga je podelilo Gorenjsko zdravniško društvo. Tedaj vas je začelo zanimati, kdo je bil človek, po katerem priznanje nosi ime ...

Res sem se začel bolj zanimati za Gregorja Voglarja, ko mi je leta 1998 takratni predsednik Gorenjskega zdravniškega društva dr. Branko Lubej podelil omenjeno priznanje. Temu je bila priložena tudi razprava v Zgodovinskem časopisu izpod peresa zgodovinarja medicine prof. dr. Petra Borisova, ki se je bil, tako kot že njegov predhodnik prof. dr. Ivan Pintar, podrobneje ukvarjal s tem našim zanimivim zdravnikom zdomcem. Razpravo sem prebral, kaj več pa takrat nisem utegnil storiti. Šele zadnja leta je prišel čas, da se malo bolje pozanimam o Gregorju Voglarju, ker sem dobil kar nekaj medicinsko-zgodovinskih izkušenj s preučevanjem kranjskega ranocelnika Tomaža Pirca (1813–1880), prijatelja in terapevta pesnika Franceta Prešerna. O njem sem napisal tudi knjižico, ki sta jo leta 2015 izdala Gorenjski in Tržiški muzej.«

O Voglarju je že pisalo ali ga vsaj omenjalo več avtorjev. Kaj je odločilo, da ste ga na

novo predstavili v lani izdani knjigi Doktor Gregor Voglar, zdravnik na dvoru ruskega carja Petra I. Velikega? Za Voglarja se je od nekdaj zanimalo več slovenskih literarnih piscev, od Janeza Trdine do Josipa Jurčiča, ki pa so nanj gledali predvsem z nekakšnimi romantičnimi občutki. Resnega raziskovanja se je lotil dr. Marjan Drnovšek, ki ga sicer zanimajo migracijski procesi pri Slovenih in je svoje ugotovitve leta 2002 strnil v knjižici Naklanec Gregor Voglar – Zdravnik v Rusiji. Na koncu pravi takole: »Manjkajo številni podatki, ki so raztreseni po delih Evrope, kjer je Voglar živel in delal. Njegova celovita podoba na odru njegovega časa bo zaživela šele potem, ko bodo razjasnjene vse nejasnosti, ovrednotena njegova vloga na evropskem in domačem odru, zato zaenkrat spuščam zaveso, ki se bo morala, slej ko prej, ponovno dvigniti.« In prav to »zaveso« smo skušali avtorji našega dela Doktor Gregor Voglar še nekoliko bolj odpreti, kot se je to posrečilo našemu predhodniku.

Ste avtor več poglavij v knjigi: Od naklanske kmečke hiše do moskovskih kremeljskih palač, Evropski človek in medicina v stoletjih, Puščanje krvi – od venesekcije do pijavk in Usodni valovi kuge. Voglar se je kot zdravnik izkazal tudi pri spoprijemanju s kugo. Zaradi tega naj bi dobil priporočilo habsburških

oblasti za odhod v Rusijo. Kakšna šiba božja je bila kuga? Posebej o tem vas sprašujem tudi zato, ker nalezljiva kuga ni samo bolezen preteklosti.

Valovi kuge, prihajajoči iz azijskih prostranstev, so desetkali tudi Evropejce še iz časov bizantinskega cesarja Justinijana I. in so nato segali k nam prav do srede 18. stoletja. Za šibo božjo je veljala do odkritja bacila jersinije kot povzročitelja, kar sta storila leta 1894 Švicar Alexandre Yersin in Japonec Shibasaburo Kitasato, zdravljenje pa je postalo mogoče šele z uvedbo kemoterapevtikov in antibiotikov. Pa vendar kuga še vedno ogroža ljudi, predvsem v afriških deželah. V Voglarjevih časih je bilo kajpak mogoče proti kugi ukrepati zgolj preventivno, kar pa je prav on, kot kaže, zelo dobro obvladal. Kaže, da je bil prav zato povabljen leta 1888 kot zdravnik na ruski carski dvor.

Voglarjev materni jezik je bil, če tako rečem, na dvoru ruskega carja četrto stoletje. Bil je osebni zdravnik carja Petra I. Velikega, po tem je širše tudi najbolj znan. Koliko je znanega o njegovem zdravljenju carja?

Zdaj imamo na voljo kar precej dokumentov o številnih tujih zdravnikih, ki so delovali v Moskvi izključno za carski dvor in višje plemstvo. Še posebno zanimive podatke o teh medicinskih strokovnjakih je zbrala nemška zgodovinarica Sabine Dumschat, ki v svoji zaletni strokovni knjigi namenja vidno mesto tudi Gregorju Voglarju. O njem kot uglednem zdravniku, ki je pomagal tudi samemu carju Petru in njegovemu ožjemu sorodstvu, govorijo tudi drugi viri, ki sem jih odkril ob svojem raziskovanju. Podrobnosti je mogoče najti v naši knjigi. Na ruskem dvoru je imel Voglar zaradi svojega slove(a)nskega porekla veliko prednost, saj se je hitro naučil ruščine in so ga tam imenovali kar »doh-tur Slavjanin«. Huda preizkušnja za njegovo življenje je bilo prav gotovo štiriletno švedsko vojno ujetništvo, od koder je pisal tajna pisma moskovskim oblastem, od katerih je eno ohranjeno in iz latinščine prvič v celoti prevedeno v slovenščino.

Jurij Kurillo s knjigo Doktor Gregor Voglar pred vodnjakom sredi Naklega, ki so ga rojaki Voglarju postavili v znamenje hvaležnosti. / Foto: Tina Dokl

Z novjšimi raziskavami smo odkrili kar nekaj zanimivih trenutkov iz zasebnega življenja našega zdravnika, kar lahko najde bralec v sami knjigi.

S čim pa si je Voglar prislužil plemiški naziv?

Leta 1694 ga je habsburški cesar Leopold I. z obsežno listino (v knjigi v celoti prevedeno iz latinščine) povzdignil v plemiški stan z imenom Carbonarius de Biseneg, z lastnim slikovitim grbom. To čast naj bi njegov nosilec dosegel, ker »si je v skladu z izredno zagnanostjo za katoliško stvar nadvse skrbno prizadeval, da bi se tam (to je v Rusiji) ponovno uvedla in okrepila naša vera ...«. Kakor kaže tudi ta utemeljitev, je imel doktor Voglar zelo pomembno vlogo med katoliškimi izobraženci v Moskvi, kjer je bila njihova vera v primerjavi s protestantsko močeno zapostavljena tudi po volji samega carja. Zaradi tega položaja je imel Voglar kar nekaj sitnosti z ruskimi oblastmi.

Po četrto stoletje službovanja v Moskvi se je Voglar na svojo željo vrnil domov. Umrl je 2. februarja 1717, v oporoki je rojstnemu kraju zapustil pet tisoč goldinarjev za izgradnjo vodovoda. V njegovo

čas stoji spomenik v Naklem. Ni naključje, da je rojakom priskrbel ravno neoporečno pitno vodo, kajne?

Leta 1716 je s še danes ohranjenim carskim potnim listom odpotoval domov na Kranjsko. Pri tem ga ni spremljala žena, čeprav jo potni list omenja, ker je ta dokazano umrla že prej v Rusiji. Doma je kaj kmalu zboleel in potem leta 1717 v Kranju umrl. Na smrtni postelji je dal napisati oporoko, v kateri do podrobnosti navaja vse številne denarne dediče, predvsem svoje sorodnike, pa tudi različne ustanove. Največjo vsoto denarja, kar pet tisoč goldinarjev, je namenil rodnemu Naklem, da bi tam zgradili vodovod s tekočo vodo, namenjen pa bi bil vsem vaščanom, »tudi bajtarjem«. Voglar se je kot zdravnik zagotovo zavedal, kako pomembna je neoporečna, čista voda za zdravje ljudi. V znamenje hvaležnosti so Naklanci svojemu slavnemu rojaku najprej postavili sredi vasi lično kapelico, leta 2002 pa moderen vodnjak Staneta Kolmana, res vreden ogleda. Po Voglarjevi smrti je posebna komisija po utečenem protokolu popisala vso njegovo zapuščino; v njej so našli

poleg številnih dokumentov in knjig več metrov različnega dragega blaga, imenitne obleke in srebrno posodje. Za to zapuščino se je izgubila vsakršna sled.

Posamezna poglavja v knjigi je prispevalo še več avtorjev. Profesorica zgodovine Ljuba Brajnik je predstavila Evropo v 17. stoletju in carja Petra I. Aleksejeviča Romanova – Velikega. Doktor znanosti, zgodovinar, rusist in teolog Simon Malmenvall je prispeval besedilo Religija; pravoslavna cerkev in zahodni (katoliški) vplivi Rusije od sredine 17. do začetka 18. stoletja. Rodoslovec Peter Kuhar je predstavil Voglarjevo družinsko drevo, o Dragoceni pitni vodi piše sedanji župan Občine Naklo Ivan Meglič, inženir gradbeništva ...

Da bi temeljito umestili Gregorja Voglarja v njegov čas in prostor, sem se odločil, da pritegnem še nekaj sodelavcev, ki so strokovnjaki na posameznih področjih. Izbiral sem z eno izjemo domačine, povezane tako ali drugače z Voglarjevo »domačo faro«, in prav ti so za služni, da je knjiga zaokrožena celota, ki bi pravzaprav zaslužila naslov Doktor Gregor Voglar in njegov čas.

Kdo je bil Gregor Voglar Carbonarius de Wiessenegg

V Naklem, stari gorenjski vasi blizu Kranja, se je 12. marca 1651 rodil v kmečki družini sin Gregor, drugi od šestih otrok. Kljub očetovi želji, da bi postal duhovnik, se je po temeljnem šolanju odločil za študij medicine. Po končanem študiju je bil zaposlen kot zdravnik, med drugim v Pliberku in Radgoni, ko se je posebej izkazal pri ukrepanju zoper kugo, ki je v tistem času desetkala prebivalce Evrope. Kot zelo sposobnega »fizika« ga je habsburški dvor cesarja Leopolda I. priporočil za delo v Moskvi na ruskem carskem dvoru Petra I. Romanova. Tja je prišel leta 1689 in postal z leti v Rusiji zelo ugleden in spoštovan zdravnik, ki je večkrat pomagal s svojim medicinskim znanjem tudi samemu carju Petru ...

KROPA

Roko si podajata kovaštvo in umetnost

Kropi pogosto rečejo tudi zibelka kovaštva. Zaradi izjemno dobro ohranjene kovaške dediščine in slikovitih pogledov, ki se odpirajo tako rekoč na vsakem koraku, so domačini na kraj zelo ponosni, iz leta v leto pa postaja tudi vedno bolj priljubljena med obiskovalci od drugod. Kropa se ponaša z zelo bogatim kulturnim izročilom ter številnimi izstopajočimi posamezniki, ki so ime kraja ponesli v svet.

Marjana Ahačič

»V malem slovenskem trgu Kropa v radovljiskem okraju, kjer sem se rodil 4. junija 1910 v znamenju dvojčkov, je živel šeststo ljudi v sto štirih hišah, od teh pa so se že tri podirale in nihče ni v njih stanoval. Zemlja, na kateri stoji ta kraj, je trda in skop. V občini so živeli le trije kmetje, od teh eden župnik, drugi pa krčmar,« otroštvo v železarski Kropi na začetku prejšnjega stoletja v svoji avtobiografiji opisuje sloviti operni pevec Anton Dermota, kasneje tri desetletja prvi tenorist v dunajski državni operi. Prav ta mesec obležujemo 110. obletnico njegovega rojstva.

V znani kroparski družini rojeni Egi Gašperšič je častni občan Radovljice. Je pevski pedagog, skladatelj, zborovodja, organist, raziskovalec glasbenega izročila Slovencev doma in v zamejstvu, avtor in urednik glasbenih monografij ter drugih izdaj, zgodovinar in kronist. Sredi sedemdesetih let prejšnjega stoletja je zapisal kroparske koledniške pesmi in poskrbel za njihovo knjižno izdajo.

»Drugi prebivalci Kroke so se preživljali z žebli, to se pravi z železarsko obrtjo. V gozdnatih gorah, ki oklepajo dolino, so že pred stoletji našli in kopali železovo rudo. Tovorili so jo v vas in jo tam predelovali. Železo so kovali predvsem v žeblje različnih vrst: v tesarske, ladijske, čevljarske, v žeblje za železniške pragove. Vse so kovali ročno,« opisuje Dermota.

Stoteri glasovi kladiv »Še danes me ob spominu prešine rahla groza, ki je popadla nas pobiče ob pogledu v črno globočino opuščenih jaskov. Če smo vrgli kamen vanje, se je zdelo, kakor da bi padal v neskončnost. Še slišim nenehne, stotere

glasove kladiv, še zmeraj vidim pred seboj žareča ognjišča, obdana s preprostimi, iz desk zbitimi lopami. Okrog teh kovaških ognjišč so se gnetli delavci drug ob drugem, zakaj dragoceni ogenj iz lesnega oglja je bilo treba preudarno rabiti. Mehove pri ješah je gnala voda. Eno od tistih starih lopatastih koles se v Kropi še danes vrti kot zanimivost iz nekdanjih časov.

Skozi preproste lesenjače, ki so obdajale ognjišče, je pozimi vel leden veter, tako da je delavcem v obraz žarela vročina, v hrbet pa jih je mrzilo,« se spominja. »Jesam z lesenim ograjem so rekli vigenjc. Vigenjci so kraju dali značilno podobo. Stali so na obeh bregovih Kroparice, občinskega potoka, ki izvira do konca trga. Kroparica nam je bila vodni vir, pili smo jo, z njo smo zalivali, se umivali, hkrati pa je gnala kladiva in druge naprave pri kovačnicah. Bila je res vir življenja in pomoč pri delu,« je v knjigi Tisoč in en večer zapisal Dermota, ki se je vse življenje z Dunaja rad vračal v rodno Kropo.

Slikovito mestece

Kropa je danes živahno, slikovito mestece, katerega življenje temelji na bogatem železarskem pa tudi kulturnem izročilu. Na začetku starega trškega jedra stoji Klinarjeva hiša, nekoč dom fužinarjev, v kateri je zdaj Kovaški muzej.

»V pritličju so bile nekoč delavnice in trgovine, v prvem nadstropju je običajno živela bogata fužinarska družina, v drugem in tretjem pa podnajemniki. Kasneje je bila v njej uprava žebljarske zadrage ter pred drugo svetovno vojno in po njej tudi šola. Od leta 1952 je v njej Kovaški muzej, v katerem je predstavljena zgodovina fužinarstva,« je povedala Metka Kavčič, predsednica tamkajšnjega turističnega društva in izkušena vodička, ki pozna vsak kot in vsako staro družino v Kropi.

Muzej, pogled v preteklost

V etnološki zbirki muzeja so na ogled postavljene ohranjeni predmeti vsakdanje rabe, ki so povezani z

Muzejska hiša Fovšaritnica: v njej je stanovalo od osem do devet družin, pripoveduje domačin Anže Habjan, ki danes upravlja hišo. V njej zdaj živi le še njegova stara teta, skoraj stoletna gospa Marija Lazar. Za obiskovalce je hiša odprta po dogovoru. / Foto: Tina Dokl

življenjem in delom kovačev in njihovih družin.

Na vinjetah slikarja Petra Žmitka je mogoče spoznati tudi kroparske in kamnogiške šege, na primer spuščanje barčic v pozdrav pomladi in izročilo ljudskih pevcev kolednikov.

Tehniška zbirka

V tehniški zbirki hranijo in predstavljajo predmete in makete, povezane s tehnično zgodovino rudarstva in železarstva. Muzej hrani bogato zbirko ročno kovanih žebeljev iz 19. in prve polovice 20. stoletja. Hranijo pa tudi 42 umetniško kovanih del mojstra

Joža Bertonclja iz Kroke. Njegov kovaški opus izhaja iz kroparske železarske oziroma kovaške tradicije.

Bogato kulturno življenje

»Pozimi v Kropi ni bilo tako veliko dela, zato so se ljudje več družili. Mama mi je opisovala, kako so si ob citrah pripovedovali zgodbe, po dve, tri družine skupaj. Cerkvene praznike pa so si popestrili z gledališčem,« je pojasnila temelje za še zdaj bogato kulturno življenje v kraju Metka Kavčič.

»Gledališče oziroma kultura sta bila tisto, kar je poleg

vere oživljala turbno in težaško življenje Kroparjev v preteklosti,« doda Anže Habjan, predstavnik Kulturnega društva Kropa, ki danes nadaljuje bogato kroparsko tradicijo na tem področju. S svojimi različnimi sekcijami, od gledališča do glasbene, poskuša obdržati kulturni pečat, ga seveda posodablja in hkrati tudi ohranjati temelje, na katerih je nastal.

Nekoč koledniki, danes gledališče

»Kropa je bila nekoč posebej znana po petju, sploh koledovanju,« poudarita Habjan in Kavčičeva. »Egi

Farna cerkev svetega Lenarta je ena od dveh cerkv v Kropi. V njej so med drugim freske domačina Janeza Krstnika Potočnika, sodobnika v Kamni Gorici rojenega Matevža Langusa in pesnika Franceta Prešernar. / Foto: Tina Dokl

Gašperšič je sredi sedemdesetih let zapisal okoli sto koledniških pesmi in jih izdal v knjižni obliki, da so se ohranile, tradicija koledniških pesmi pa je pri nas še vedno živa,« poudarja Kavčičeva. »Sicer je pa že slavni Dermota nekoč menda rekel, da že če samo poslušas vodo, ki teče po kamnih, lahko slišiš glasbo. No, slišalo se je tudi sopranistko Zlato Gašperšič Ognjanovič, ki je hodila v bližnji gozd, kjer je pela ... Da, v Kropi se je zmeraj prepevalo ...«

V zadnjih letih v Kropi pospešeno oživljajo dogajanje v tamkajšnjem kulturnem domu. Ena od prireditelj, na katere so posebno poudarili, pa je Festival gledališča, ki ga bodo letos pripravili sedmič zapored. »V svojih osnovnih namenih se usmerja v narečno gledališče, saj je Kropa imela in še ohranja svojo posebno govorico, ki je sicer gorenjske narečne skupine, a zaradi nekaterih specifičnih izrazov in izgovarjave vseeno zelo posebna,« pojasnjuje Anže Habjan. Festival se običajno začne junija, zaključuje pa v prvih dneh julija, na Kovaški šmaren, kroparski praznik, in sicer s premierno predstavo domače gledališke skupine. Letos bo, glede na razmere, festival jeseni, in sicer v dveh delih: prvi bo v zadnjih dveh tednih septembra, drugi pa v zadnjih dveh tednih oktobra.

V Kropi še kujejo železo. Podjetje UKO Kropa se predstavlja kot naslednik neprecenljive dediščine kroparskega kovaštva, v novo tisočletje pa vstopajo z novo vizijo umetniškega kovaštva. Oblikovalci, umetniki in umetnostni kovači skupaj odpirajo nove perspektive v umetniškem kovanju.

Kovaški šmaren

Prireditelj v obliki, kot jo poznamo letos, v Kropi prirejajo že skoraj četrt stoletja, sicer pa ga Kroparji praznujejo že skoraj tri sto let. Dne 2. julija 1729 je bila namreč blagoslovljena cerkev Kroparske matere božje – in to

je bil za Kroparje vedno praznik. »Zdaj ga posodobimo in obiskovalcem prikažemo zgodbo Kroke, kraja, ki mu je življenje omogočala okrog naselja razprostrta planota Jelovica: Kroparjem je dajala rudo, bukov les za ogelje in seveda vodo, Kroparico, brez

Staro trško jedro Kroke se začne z »bajerjem«, v katerega vsako pomlad spuščajo barčice, lesene ali papirnate makete hišk z lučjo v notranjosti, s katerimi po stari kroparski šegi naznanijo prihod pomladi. / Foto: Tina Dokl

katere naselja ne bi bilo. Takšno okolje je omogočalo, da se je kraj preživljal z žebjarstvom. Tja do konca prve svetovne vojne je Kropa z žebli zalagala tako rekoč vso Evropo! To dejstvo je Kroparje med vojno tudi rešilo pred bolj množičnimi vpoklici v vojsko,« pove Metka Kavčič. »Generali so namreč ugotovili, da so Kroparji pomembnejši doma, kjer kujejo žeblje za čevlje in železnico, kot na fronti.«

Kropa danes

Struktura prebivalstva se je po drugi svetovni vojni tudi v Kropi začela precej spreminjati, čeprav je priložnost za službo s kovaštvom že v prejšnjih obdobjih v kraj privlačila ljudi od vsepovsod. Z razvojem industrije, predvsem s tovarno Plamen, je prišel novi val priselencev, proti koncu prejšnjega stoletja pa se je, po razpadu nekdanje države in spremembi družbenega sistema, življenje za nekaj časa skorajda zastavilo. Po hudih poplavalh leta 2007 se je z rekonstrukcijo številnih zgradb in nekaterih prometnic kraj počasi začel na novo postavljati na noge in danes se Kropa spet prebuj. Načrte za nove projekte, predvsem na področju turizma, je sicer za nekaj časa zamaknila nedavna epidemija, a v kraju še vedno živi trdno jedro zagnanih domačinov, ki so prepričani, da lahko stvari poženejo naprej.

V Kropi rojeni Anton Dermota je bil 45 let član Dunajske državne opere, od tega 30 let prvi tenorist. V domači hiši na Dunaju je imel na klavirju na pozlačenem podstavku Valvasorjevo Slavo Vojvodine Kranjske, vedno odprto na strani, kjer je bila opisana Kropa. / Foto: arhiv Kovaškega muzeja

Metka Kavčič, vodička po Kropi in predsednica Turističnega društva Kropa / Foto: Tina Dokl

Stavba, na kateri se še vidijo značilnosti stare kroparske hiše. Na vrhu, kjer so živeli reveži, je bilo pozimi tako mrzlo, da so pod pernicami spali v plaščih in s kapami, pa se jim je na brkih kljub temu ponoči srež nabiral. / Foto: Tina Dokl

REZKA KANZIAN

Ko se pri pisanju zlijem z ustvarjanjem, sem svobodna

V okviru čezmejnega projekta Interreg SMART Tourist – SPread The Karawanks (Doživeti in prebirati Karavanke) je izšla dvojezična pesniška zbirka Rezke Kanzian Strah/Angst. Avtorica je gledališka ustvarjalka v Gradcu na avstrijskem Štajerskem, pisanje je zanjo tudi vez z maternim jezikom.

Bojan Wakounig

Ne, pesmi Rezke Kanzian niso sadovi hipnega navdiha, nenadnega poljuba pesniške muze, ne privrejo silovito na dan, že zrele in dodelane, kakor se mogoče dogaja v romantičnih predstavah. »Za pisanje si moram vzeti čas, ker za svojo liriko raziskujem. Poglobljam se v mitologijo, ukvarjam se z naravo, animizmom. Že prej si ustvarim like in slike. Ko se usedem, pa med pisanjem ne reflektiram, toku misli pustim prosto pot. Črtam in spreminjam kasneje. Ukvarjam se torej z določeno tematiko, potem se sprostim, vse drugo pustim ob strani in iz tega se lahko nekaj izcimi. Seveda pa včasih pride kak navdih tudi mimogrede,« pravi pesnica, ki je odraščala v Rožeku na avstrijskem Koroškem in po maturi na Slovenski gimnaziji v Celovcu ter zaključenem študiju etnologije danes živi in ustvarja v Gradcu na avstrijskem Koroškem.

Tudi zaradi več kot treh desetletij bivanja v skoraj popolnoma nemško govorečem okolju so zanjo priprave na literarno ustvarjanje pravcata raziskovalna dejavnost. Branje in pisanje v slovenščini ji namreč pomenita stik s prvotnim, maternim jezikom. »To je srčni stik, da povezave ne izgubim. V vsakdanjem življenju sploh ne govorim slovensko, ko sedim in berem, pa kakor kriminalistični inšpektor iščem stare besede, stare izraze in si jih izpisujem. To je nekakšen konjiček, tako oživljam svojo slovensko dušo in s tem imam velikansko veselje. S starinskimi besedami se mi odprejo novi svetovi in prodiram v jedro jezika,« pravi Rezka Kanzian, ki je letos v okviru čezmejnega projekta Interreg SMART Tourist – SPread The Karawanks (Doživeti in prebirati Karavanke) izdala dvojezično slovensko-nemško pesniško zbirko Strah/Angst (na voljo tudi na www.spread-karawanks.eu). Avtorica je doslej izdala dve pesniški zbirki, Cvet na gnojšču/Schattenblüten ter Kri-vopetnica/Heimsuchung, obakrat v Literarni zbirki Pavlove hiše, kulturnega

»Kakor kriminalistični inšpektor iščem stare besede, stare izraze in si jih izpisujem. To je nekakšen konjiček, tako oživljam svojo slovensko dušo in s tem imam velikansko veselje,« pravi Rezka Kanzian o pripravah za pesniško ustvarjanje. / Foto: Bojan Wakounig

središča štajerskih Slovencev v Potrni na avstrijskem Štajerskem. Za svoje literarno delo je prejela več priznanj, med drugim podporno nagrado za literaturo dežele Koroške in leta 2018 štipendijo za literaturo dežele Koroške. Menjavanje med jezikoma – ne gre za prevode, vsaka pesem je izvirna v svojem jeziku – jo spremlja v vseh treh pesniških zbirkah. V zadnjih

*ko trda prede
se kolena šibijo
v osrčje
brez jezika
stiska in tlači
zadnja vprašanja
v polne hlače
sprekoma in skrižema
cmoka in čofota
ubogi tvoj um
ubogi tvoj razum
iz podnožja
poprosi bistvo
za pomiritev
nedopovedljivega*

knjigi Angst/Strah se pesnica »giblje v sintezi med fino ironijo, duhovitostjo in čustveno izpovedjo,« kot piše v spremnem besedilu.

Naslov Strah je neposredno povezan z njenimi življenjskimi izkušnjami v

zadnjih letih. »Gre za eksistenčni strah, za strah pred smrtjo, strah pred boleznijo, za vse to, kar nas ustrahuje. Strah ni poetičen. Strah je zelo agresiven. Če si vaju, da imaš svoje življenje v svojih rokah in ga nenadoma nimaš več in se počutiš nemočnega, je grozno.« Tak silovit strah je Rezka Kanzian zajel, ko je izvedela za diagnozo – rak na prsih. »Prišlo je od danes na jutri, nenadoma je življenje popolnoma drugačno, ti pa ga ne moreš spremeniti. Pa čeprav danes rak na prsih ni več tako usoden.« Strah zaradi bolezni je prišel v spregi s strahom za delo.

Rezka Kanzian je leta 1995 s svojim možem Franzem Blauensteinerjem ustanovila gledališče Werkraumtheater in v njem delala kot samostojna kulturna ustvarjalka. »Ko si na onkologiji, si na drugi strani družbe in marsikaj vidiš, česar drugače ne bi. Druga stran življenja je trpeča. To je tudi vplivalo name in strah me je bilo, kaj bo. Strah, kako bodo reagirali, če ne bomo delali produkcij, da ti vzamejo subvencije, nimaš pa bolniškega nadomestila. Je nekaj čisto drugega, če imaš redno službo – greš na bolniško in dobiš denar. Če si 'na svobodi', pa imaš problem. Pri meni je šlo dobro, ves čas sem lahko delala,

imela sem moža, dobre prijatelje, kolege in kolegice, bilo pa je hudo.«

Perečih eksistenčnih strahov se je kulturna ustvarjalka znebila tudi tako, da se je pred časom za polovični delovni čas lahko zaposlila v arhivu avstrijskega kabareta. Blagodejnost redne zaposlitve je občutila še posebej v koronakrizi, ki je ostro

prizadela tudi avstrijske kulturnike – najbolj seveda samostojne ustvarjalce. Covid-19 pa je vseeno neposredno vplival na njeno delovanje. Odpovedati je morala že napovedano predstavitev svoje nove pesniške zbirke, korenito pa je spremenila tudi svoje gledališko ustvarjanje. Po 25 letih delovanja sta namreč z možem ukinila svoj Werkraumtheater. Odločitev, pravi, je bila težka in je dozorela v času koronakrize. Birokracija ji je v zadnjih letih kratko malo zrasla čez glavo. »Če imaš majhno gledališče in nimaš za to posebej zaposlenih, kot umetniški ustvarjalec tega ne zmoreš več. Pišeš samo še prošnje, organiziraš in iščeš sklade, v katerih bi lahko še zaprosil. Za umetniško delo ti zmanjka časa.« Kapljo čez rob so pomenili ukrepi za zaježitev širjenja covid-19. »Naše gledališče je majhno in v normalnih okoliščinah sprejme okoli štirideset ljudi. Sedaj pa se sploh ne bi več splačalo.«

Toda Rezka Kanzian še naprej ostaja povezana z gledališčem. »Dosedanje prostore smo opustili. Nadaljevali pa bomo z liki iz predstave Kralj Ubu francoskega dramatika Alfreda Jarryja, ki smo jih v zadnjih letih razvijali naprej in postali prepoznavni na

graški kulturni sceni. Prijatelji so nam že ponudili prostore za vaje, nastopali pa bomo na povabilo pri partnerjih.« Obenem so v času koronakrize odkrili internet (übü.at) kot priložnost za gledališko nastopanje, s katerim dosežejo še več gledalcev kot do- slej.

*žrlin na hrbtu
je molče pogoltnil
marsikaj
mimogrede
odrojen in odtujen
se je natihoma
odvezal
na tisoče strani
je tudi razvezal spomin
zdaj se pa vrne
v tkivo duše
kjer išče
sveže mleko in dober kruh*

Pomembno mesto v bivanju in delovanju Rezke Kanzian ima tudi duhovnost zen budizma. Eno njegovih bistev je, da človek postane eno s tistim, kar dela. »Ko se pri pisanju zlijem z ustvarjanjem, sem svobodna. Tudi to je umetnost – da se pozabiš. In ko sem na odru, nisem Rezka, temveč to, kar delam.«

Pri gledališkem ustvarjanju Rezka Kanzian in sodelavci naprej razvijajo like absurdnega gledališča v delu Kralj Ubu francoskega dramatika Alfreda Jarryja.

ČEZMEJNA KRIMINALKA

Izginula v Jezercu – roman o pohlepu, ljubezni in kriminalu

Koroško-dunajska avtorica Tatjana Gregoritsch je v okviru čezmejnega projekta Interreg SMART Tourist – SPread the Karawanks (Doživeti in prebirati Karavanke) izdala kriminalko, ki se dogaja ob številnih turističnih znamenitostih avstrijske Koroške. Primer pa se – čezmejnemu projektu primerno – razreši na Gorenjskem.

Bojan Wakounig

»Vrbsko jezero, ob 7. uri, ob vodi! Jezero leži kakor zrčalo pred njim. Nikjer nobenega človeka. Končno po štirih urah vožnje! Kot vsako leto avto parkira ob Črni skali, po klančini skoči do brega in z velikimi koraki v temno modro čisto vodo. Prvi močni sunki, potopi se, požene se z nogami in priplava na površje – ah, čudovito! Že tedne si ne želi ničesar drugega. Ni kazalo, da mu bo letos sploh uspelo. Niso mu dali miru! Priplava na površje, otrese se, vzdihne od ugodja in počasneje plava ob bregu.«

Tako se začne kriminalni roman *Verschunden im Meerauge* (Izginula v Jezercu), ki ga je koroško-dunajska avtorica Tatjana Gregoritsch pravkar izdala v okviru čezmejnega projekta Interreg SMART Tourist – SPread the Karawanks (del tega projekta je tudi pričujoča časopisna priloga). Dunajski kriminalistični inšpektor Martin Auernig, po rodu Korošec, je torej po nočni vožnji končno prispel v rodno deželo in na Vrbsko jezero, kjer pri svoji sestri Dori želi končno pre-

Foto: I. Bolesch

Avtorica kriminalnega romana Tatjana Gregoritsch

fronti. Enkrat hoče uspeti na Ironmanu, na triatlonu. V boljši formi je kot z dvajsetimi leti, trenira, kolikor mu dopušča čas.«

Toda tudi tokrat mu celovški stanovski tovariši ne dajo miru. Prejeli so prijavo, da je v Podnu, slikoviti gorski dolini pod Vrtačo, neznano kam

postaja čedalje bolj sumljiva. In kaj je z lastnico prenovljenega penziona, sedaj butičnega hotela? In domnevnim poslovnim gurujem s prestižnim terencem nemške proizvodnje? In s starim samotarjem? Gre za ljubosumje? Je v ozadju denar? Ali pa zamere iz vojnih dni?

Raziskovalcema se vse bolj razkriva preplet odnosov in nakan, strasti po denarju in telesu. Ali kakor inšpektorica Vesna Vaselli skuša pojasniti svojemu koroškemu kolegu, ki po dolgih letih na Dunaju ni več najbolj seznanjen z okoliščinami v rodni deželi: »Stare zgodbe, dragi kolega. Veš, kaj se je tu dogajalo med vojno. Moški so bili vsi zdoma. Med vojaškim dopustom so šli v gozdove, pridružili so se zelenemu kadru, partizanom ali pa so se skrivali v bunkerjih. Na kmetijah so ostale ženske in otroci, podpirali so ljudi v gozdu, nemalokrat so bili izdani.«

izginila dunajska novinarka. In da so blizu njenega zadnjega bivališča našli sledove krvi. Krvi s krvno skupino izginule.

Auernig začne primer raziskovati z domačo kriminalistko Vesno Vaselli, koroško Slovenko z italijanskim očetom. Njeno poznavanje lokalnih razmer mu je v veliko oporo, a pravega motiva za domnevni zločin ne najde. Izginotje novinark je prijavila njena sestra dvojčica, ki pa s časom tudi sama

zamere. Rane se le počasi celijo, včasih sploh ne.«

Če se je zgodba začela na severni strani Karavank, pa se razpleta na južni, na Kranjskem, pri Bornovih tunelih in na planini Prevala. Deloma se dogaja tudi na Bledu.

Tatjana Gregoritsch, ki je odrasčala na Koroškem in na Dunaju in se zaradi ljubezni spet vrnila v deželo svojih prednikov, dogajanje v svojem prvem kriminalnem romanu postavlja v številne kraje, ki so znani kot turistične znamenitosti. Hkrati se navezuje na zgodovinsko dogajanje. Med izletniškimi točkami, ki se pojavijo v zgodbi, je tudi Jezerce v Podnu, po nemško imenovano Meerauge (morsko oko), ki je v nemščini napisani knjigi dalo tudi naslov.

Legenda o Jezercu pravi, da je predavnimi časi kmet Podnar pod severnimi ostenji karavanške Vrtače z volovsko vprego spravljal seno. Pa sta mu vola ušla. Ko se je kmetu zazdelo, da ju je končno le dohitel, je lahko samo še nemočno opazoval, kako sta se s polnim vozom vred utapljala v majhnem jezeru. O volih nikdar več ni bilo ne duha ne sluha, njun jarem pa so čez nekaj tednov našli v Blejskem jezeru. S podenskim jezerom ga namreč povezuje skriven podzemni rov, pravi stara pripoved.

Legenda o Jezercu pravi, da je predavnimi časi kmet Podnar pod severnimi ostenji karavanške Vrtače z volovsko vprego spravljal seno. Pa sta mu vola ušla. Ko se je kmetu zazdelo, da ju je končno le dohitel, je lahko samo še nemočno opazoval, kako sta se s polnim vozom vred utapljala v majhnem jezeru. O volih nikdar več ni bilo ne duha ne sluha, njun jarem pa so čez nekaj tednov našli v Blejskem jezeru. S podenskim jezerom ga namreč povezuje skriven podzemni rov, pravi stara pripoved.

Jezerce je sicer spomin na zadnjo ledeno dobo v naših krajih. Zemljo v Podnu je tedaj tlačil več kot sto metrov debel ledenik. Ko se je zaradi otoplitve počasi umikal, so se ponekod ohranili ostanki tako imenovanega mrtvega ledu, iz katerih so nastali tolmunčki. V kristalno čisti turkizno obarvani vodi tolmana ležijo in počez zaradi hladnega okolja znansko počasi razpadajo hloidi, ki naravnemu pojavu dodajo še poseben videz globočine.

Številne naravne lepote, ki se pojavijo v kriminalnem romanu, je Tatjana Gregoritsch opisala tudi v kulturnozgodovinskem turističnem vodniku Popotnik po Rožu, ki je leta 2019 izšel pri celovški Mohorjevi založbi in je na voljo tudi v knjigarnah po Sloveniji. Kriminalko *Verschunden im Meerauge* pa je mogoče brezplačno prenesti na spletni strani www.spread-karawanks.eu.

Kakšne skrivnosti skriva idilični svet okoli Vrbskega jezera, je eno izmed vprašanj v kriminalnem romanu Tatjane Gregoritsch. / Foto: Bojan Wakounig

»Veš, kaj se je tu dogajalo med vojno. Moški so bili vsi zdoma. Med vojaškim dopustom so šli v gozdove, pridružili so se zelenemu kadru, partizanom ali pa so se skrivali v bunkerjih. Na kmetijah so ostale ženske in otroci, podpirali so ljudi v gozdu, nemalokrat so bili izdani.«

živeti dopust. Lani in leto poprej so mu poletne dni zagrenili koroški kriminalistični kolegi, ki so ga ravno med njegovim dopustom vpleli v raziskovanje svojih primerov. Tokrat naj bi dopust bil torej res dopust, Auernig čaka samo še, da se mu pridruži srčna izbranka Anna. Kriminalistični inšpektor pa si letos končno želi izpolniti še eno veliko željo. »Martin Auernig s svojimi 41 leti ni samo najbolj izšolan član ekipe, bori se tudi na drugi

FRAN SALEŠKI FINŽGAR

Naloga pisatelja ni nič drugega kot ...

... odkriti v naravi to, mimo česar gredo drugi z odprtimi očmi in ne vidijo. To je zapisal Fran Saleški Finžgar, pisatelj, dramatik in pesnik, rojen v Doslovčah. Njegova rojstna hiša je preurejena v muzej na prostem in je del Poti kulturne dediščine Žirovnica.

Urša Petermel

O Finžgarju, njegovem življenju in delu zelo veliko ve Petra Kržan iz Zavoda za turizem in kulturo Žirovnica. Petra je vodička po rojstni hiši, ki je skupaj s skednjem, lopo in kozolcem od leta 1971 preurejena v muzej na prostem. »Že kot študentka sem poslušala dolgoletno oskrbnico Finžgarjeve rojstne hiše Miro Novak, ki mi je ob upokojitvi predala svoje življenjsko znanje o Finžgarju. Imam tudi veliko srečo, da mi je ogromno zgodb zaupal etnolog dr. Janez Bogataj, ki je Finžgarjev

pranečak in skrbnik njegove dediščine. Potem pa so tu še knjige, ki sem jih prebirala in jih še prebiram, opus je obsežen, veliko pa je pisal prav o sebi.« pripoveduje Kržanova.

Gospod Hudournik

»Karkoli vzameš v roke, je vsaj delno avtobiografsko. Ves Gospod Hudournik je avtobiografski, seveda z dodano 'veliko žlico domišljije'. Hudournik je bil pravzaprav on sam, pisatelj. Tako so ga tudi klicali domačini, ko je prihajal iz Ljubljane; in po navadi je stopil z vlaka, ko se je pripravljalo k nevihti. Do svoje gorske koč Murke

Finžgar je bil ponosen na sorodstvo s Francetom Prešernom in je vodil preureditev Prešernove rojstne hiše v muzej. Podaril je tudi posteljo staršev in skrinjo, ki sta še danes na ogled v Vrbi. Po njem se imenujeta osnovni šoli v Lescah in Barkovljah pri Trstu ter ulica v Ljubljani, kjer je živel. Finžgar je bil krščen po sv. Frančišku Saleškem, od tod Saleški v njegovem imenu. Sam se je večkrat imenoval Francetovega Franceta France. Pred smrtjo je v pismih prijateljem izrazil željo, da se njegovo ime zapisuje Franc, in ne Fran.

Dolenčeva kajža – Finžgarjeva rojstna hiša je danes skupaj s kozolcem in skednjem muzej na prostem, ki prikazuje bivalno kulturo kajžarske družine. Objekti so v lasti države, muzej so odprli leta 1971, ob stoti obletnici pisateljevega rojstva. / Foto: Gorazd Kavčič

Petra Kržan, vodička po rojstni hiši in odlična poznavalka Finžgarjevega življenja in dela / Foto: Primož Pičulin

v bližini Zabraške planine je prišel večkrat moker kot suh, in ko so ga kmetje videli stopati z vlaka, so hoteli pospravljati seno ...«

Tudi mladinsko delo študent naj bo je imenitna knjiga o tem, kakšne težave je imel, ko je prišel prvo leto v Ljubljano študirat; Petra Kržan pravi, da jo danes kot odrasla prebira na drugačen način kot v šoli; knjiga je še vedno aktualna, saj opisuje

stiske vseh, ki se selijo iz majhne vasi na študij v veliko mesto ... Celotno svoje življenje je sicer Finžgar opisal v delu Leta mojega popotovanja.

Pesnik, dramatik, pisatelj

A na začetku svoje književne poti je Finžgar pisal pesmi. Izdal je epsko pesnitev z naslovom Triglav, kot pravi Petra Kržan,

pa je kmalu ugotovil, da ne bo mogel postati tako imeniten pesnik, kot je bil njegov sorodnik France Prešeren. Zato se je posvetil prozi, začel je s pripovednimi deli iz kmečkega in meščanskega življenja. V verjetno najbolj znanem delu Pod svobodnim soncem s podnaslovom Povest davnih dedov je prikazal boje med Slovani in Bizantinci. V ljudskih povestih (Gozdarjev sin, Sama,

Strici, Dekla Ančka, Beli ženin, Gostač Matevž) je uporabil svet, ki ga je poznal iz mladosti.

Pisal je tudi za mladino, Petra Kržan posebej omenja dela Študent naj bo, Gospod Hudournik, Iz mladih dni, Leta moje mladosti ... Potem je tu roman Iverji, ki ga odlikujejo poetični opisi narave. »Naloga pisatelja ni nič drugega kot odkriti v naravi to, mimo česar gredo drugi z

Hiša je bila bivalni prostor in hkrati delavnica. Že pisatelj ded je na statvah tkal platno. / Foto: Gorazd Kavčič

odprtimi očmi in ne vidijo,« je o tem napisal pisatelj sam.

Petro Kržan je navdušila tudi njegova zbirka pravljic Makalonca, ki jo je napisal med drugo svetovno vojno, ko je našel svoje zapiske iz mladosti in na tej osnovi ustvaril pravljice z ljudsko motiviko in barvito magično pripovedjo. Zanimivo je, da je prvo izdajo uredil in opremil njegov prijatelj Jože Plečnik.

Bil pa je tudi dramatik (v mladosti celo gledališki igralec, saj je igral v prvi uprizoritvi Krsta pri Savici), kmečkega človeka je dobro opisal v ljudskih igrah Divji lovec, Naša kri, Veriga in Razvalina življenja. Nekatere od njih so uprizorili tudi v

domačem Gledališču Julke Dolžan Breznica, kjer je igrala tudi Petra Kržan. Njegova povest Strici pa je v režiji Franceta Kosmača doživela filmsko upodobitev z naslovom Lucija.

Most med ljudstvom in inteligenco

A v čem je po mnenju Petre Kržan največja vrednost Finžgarjeve literature? Kot pravi, ga po njenem mnenju odlikuje predvsem jezik. »Znal je napisati dovolj preprosto za ljudstvo, a hkrati še zmeraj privlačno za študirane ljudi. Sam je zapisal: 'Med ljudstvom in inteligenco ne sme biti prepada, temveč mora peljati most

z ene strani na drugo. Največja umetnost je pisati za ljudstvo in inteligenco hkrati. Knjige, ki jih uživa ljudstvo in inteligenca z enakim veseljem, so najboljše, kar jih je kdaj človek napisal ...'« Ob tem je zanimivo, da Finžgarja ni več v učnem programu slovenskih osnovnih šol, roman Pod svobodnim soncem ni več del obveznega branja za mladino, le na nekaterih šolah je vključen v seznam knjig za bralno značko.

Anekdote o Finžgarju

Sicer pa Petra Kržan obiskovalcem zaupa razne zanimive zgodbe o Finžgarju. Njegovo prvo delovno mesto

je bilo v Bohinju, zatem pa je bil kazensko premeščen na Jesenice, ker je gospodinja zanosila. »A se še danes ne ve, ali je bil za to nosečnost odgovoren mladi kurat, torej Finžgar, ali župnik ... Na Jesenicah pa ni imel hrane v župnišču, zato je hodil na kosilo v gostilno, a ker ni bilo plač, je jedel 'na kredo' ... Zato je pisal škofu, kdaj bodo vendarle plače, pa mu je škof odgovoril, češ nepotrpežljiva mladina ... Ko so plače vendarle prišle in je poplačal dolgove, si je z ostankom denarja kupil kolo. Tako je bil prvi župnik v ljubljanski škofiji, ki se je naokrog prevažal s kolesom. A bil je tudi kaznovan, ker so ga najbolj pobožne Jeseničanke zatožile, da far na 'biciklu' kaže kolena. Bilo mu je namreč vroče in pod duhovniško haljo ni nosil dolgih hlač. Tako mu je škof potem zabičal, da če se že mora s to moderno napravo naokrog prevažati, naj bo vsaj dostojno opravljen.« Kasneje, ko je bil že župnik v Kočevju, je bil med ustanoviteli prvega slovenskega kolesarskega društva in se je večkrat iz Kočevja s kolesom pripeljal na obisk v domače kraje.

Za poštenost in resnico

Petra Kržan pravi, da je bil Finžgar blage narave, zdrava moralna avtoriteta, vedno se je zavzemal za poštenost in resnico, ne glede na politično usmeritev. Med drugo svetovno vojno je bil v hišnem zaporu v okupirani Ljubljani in tisti čas je zelo trpel, saj je bil osovražen na obeh straneh. Zato je po vojni napisal pismo, ki je na ogled na razstavi v rojstni hiši. V njem je med drugim zapisal, da so bili takrat Slovenci »nesrečno razdrti«. Kot je poudaril, je bil upor nujen, a mogoč samo v gozdu; sam se je »zalizal v svoje stanovanje in ni nikakor mogel, da bi se pridružil

Fran Saleški Finžgar (1871–1962) – duhovnik, pisatelj, dramatik in pesnik. Bil je tudi urednik Mohorjeve družbe, Mladike in Nove založbe in član SAZU. Fotografija, ki je nastala ob njegovi osemdesetletnici in je na ogled na razstavi, je delo Božidarja Jakca. / Foto: Urša Petermel

Kdo je Fran Saleški Finžgar

Fran Saleški Finžgar se je rodil 9. februarja 1871 v kajžarski družini v Doslovčah, po domače pri Dolencu. Ljudsko šolo je obiskoval na Breznici in v Radovljici, gimnazijo pa v Ljubljani, kjer je zaključil tudi študij teologije. Služboval je v Bohinju, na Jesenicah, v Kočevju, Idriji, na Sv. Joštu pri Kranju, v prisilni delavnici v Ljubljani, Škofji Loki, Želimljah, Sori in najdlje na zadnjem službenem mestu v Trnovem v Ljubljani (kot pravi Petra Kržan, se ga nekateri še danes spominjajo, kako imenitne pridige je imel, kako izjemen retorik in čudovit pevec je bil). Ob koncu druge svetovne vojne je na njegovo hišo na Mirju padla bomba, zaradi česar je oglušel. Do smrti 2. junija 1962 je živel v Ljubljani.

uporu ...« Ni pa želel pisariti po časopisju zoper vse v gozdu, kot so zahtevali od njega; zato je bil osovražen na vseh

straneh, mnogi so mu privoščili smrt. »Mnogo smo prebili, a minilo je ...« je zapisal ob koncu pisma.

Pisatelj oče je bil prvi krojač daleč naokrog, ki je premogel šivalni stroj. Šival je ovčje kožuhe in irhaste hlače. Šivalni stroj in krojaške škarje so na ogled v hiši. / Foto: Gorazd Kavčič

Ostani na tekočem z umetnostjo in kulturo
Bleib am Laufenden bei Kunst & Kultur

www.spread-karawanks.eu

Za ureditev razstave v kletnih prostorih je zaslužen dr. Janez Bogataj, Finžgarjev pranečak in skrbnik njegove dediščine. Na ogled so tudi nekatere izvirne izdaje knjig. / Foto: Primož Pičulin

MOHORJEVA LJUDSKA ŠOLA

Jezika si podajata roke

Dvojezična katoliška zasebna šola ali kar Mohorjeva ljudska šola v Celovcu je bila lani stara trideset let. Obiskuje jo petinosemdeset otrok, ki imajo en dan pouk v slovenščini, drugi dan pa v nemščini.

Jože Košnjek

Starši slovensko govorečih otrok iz Celovca in okolice so že leta 1976 želeli ustanoviti zasebno dvojezično ljudski šolo, pa jim je koroška oblast rekla ne. Vendar niso obupali in poskušali znova in znova. Leta 1989, torej pred 31 leti, jim je uspelo in s pomočjo Mohorjeve družbe so ustanovili Dvojezično katoliško zasebno šolo ali popularno Mohorjevo ljudsko šolo, ki ima svoje prostore v Mohorjevi hiši na uglednem mestu v središču Celovca. Oblasti so se izgovarjale, da ustanovitev javne dvojezične šole v Celovcu ni mogoča, ker mesto ne sodi na področje, ki je opredeljeno kot dvojezično. Čez dve leti sta morali tudi zaradi pritiska staršev dežela in država popustiti in dovoliti ustanovitev javne dvojezične ljudske šole. Dvojezično ljudsko šolstvo za otroke od šestega do desetega leta starosti, je postalo celovška realnost. Takšna, kot so tudi Slovenci sami. V koroškem glavnem mestu naj bi jih živelo več kot tisoč, med njimi tudi tisti, ki so doma v Sloveniji, pa so zaradi službe v Celovcu, prav tako pa so v mestu sedeži mnogih slovenskih organizacij, društev in ustanov.

En dan slovenščina, drugi dan nemščina

»Našo šolo obiskuje 85 otrok, starih od šest do deset let, ki obiskujejo prve štiri razrede ljudske šole. Prihajajo iz narodnostno in jezikovno različnih družin, v katerih zaradi nacionalnosti staršev govorijo slovensko in nemško, iz družin, v katerih je pogovorni jezik nemščina in glede slovenščine otroci nimajo

Tatjana Tolmaier, ravnateljica Dvojezične katoliške ljudske šole v Mohorjevi hiši v Celovcu

nobenega predznanja, in iz okolij, kjer je pogovorni jezik izključno slovenščina. To so predvsem družine, ki so prišle na Koroško iz Slovenije. Zaradi različnega jezikovnega znanja otrok, ko nekateri znajo oba jezika, drugi pa le po enega, je pouk zahtevnejši, vendar so otroci zelo sprejemljivi za novosti,« začenja svojo pripoved o Mohorjevi ljudski šoli ravnateljica Tatjana Tolmaier, doma na Radišah. Ravnateljstvo šole je prevzela po Marici Hartman, ki je šolo vodila 26 let.

Posebnost Mohorjeve dvojezične ljudske šole je dnevna menjava učnega jezika. »En dan poučujemo v celoti

v slovenščini, drugi dan pa v nemščini. Za otroke to ni noben problem in se zelo hitro navadijo na tak način dela. Pomagajo si med seboj, za težave pa smo razumevajoči tudi učitelji. Učencu, ki ne razume slovensko, najprej razložimo po slovensko, nato mu pomagamo z nemščino, potem pa se vrnemo na slovenščino. Seveda takšna pomoč ne more trajati dolgo. Lahko bi se spremenila v potuho oziroma v izgovor, da se ni treba truditi s slovenščino, ker bo učiteljica tako in tako prevedla v nemščino. Sicer pa na sprejemanje in učenje slovenščine veliko vpliva tudi šolsko okolje, saj celotna hiša

dihaja po slovensko, od osebja do napisov. Dvojezično učenje je samoumevno in tako stanje sprejemajo tudi starši, ki vpisujejo svoje otroke v našo šolo. Lahko se pohvalimo, da imajo učenci, ki zapuščajo našo šolo, kar solidno znanje slovenščine, tudi tisti, ki so se vpisali k nam brez znanja slovenščine. Seveda pa slovenščina ni noben problem za tiste otroke, v katerih družinah je slovenščina pogovorni jezik in so pred vpisom v šolo hodili tudi v naš dvojezični otroški vrtec. Veliko naših šolarjev se po končani ljudski šoli vpiše na Slovensko gimnazijo v Celovcu. Seveda pa je koroška stvarnost taka, da je takoj, ko stopiš na cesto, nemščina prevladujoča in da se zato tudi otroci med seboj najraje pogovarjajo v nemščini,« pove ravnateljica Tatjana Tolmaier.

Malica od doma

Pouk se začne ob 7.45 in traja strnjeno dve šolski uri po petdeset minut. Potem je daljši odmor za sprostitev, ki je v lepem vremenu mogoča na čudovitem varovanem vrtu z igrišči, in je namenjen tudi malici. Z njo ni tako kot v Sloveniji. Na Koroškem prinašajo šolarji večinoma malico s seboj. V šoli lahko naročijo kakav, mleko ali jogurt in se lahko v okviru evropskega projekta nekajkrat na leto za nekaj evrov okrepčajo z zdravno prehrano, zlasti s sadjem. Na dan mojega obiska šole je bil med malico na mizah domač svež paradižnik.

»Tudi šola sama spodbuja zdravo prehranjevanje,« pravi ravnateljica Tatjana. »Otroci prinašajo s seboj kruh, sir, sadje, zelenjavo in kos salame ali klobase.

Raznih čipsov in podobnih reči ni na našem jedilniku. Tudi pri pijačah svetujemo otrokom, naj prinašajo v šolo vodo, doma razredčen sok in druge domače pijače. Šolarji se lepo navajajo na to.«

Kako pa je z uporabo mobilnih telefonov? »Mobilnike lahko prinesejo s seboj v šolo, vendar ostajajo izklopljeni v šolskih torbah,« odgovarja ravnateljica. Šola ima zagotovljeno varstvo otrok po šoli do 15. oziroma do 17. ure. Ti otroci, in taki so v večini, imajo zagotovljeno kosilo. Poleg ljudske šole deluje namreč v Mohorjevi hiši tudi dvojezični otroški vrtec Naš otrok. Tako sta zagotovljeni dvojezično varstvo, vzgoja in šola za ključna leta otroškega odrasčanja in tudi učenja in govorjenja slovenskega jezika.

Šola zaprta dva meseca

Tako kot večina evropskih držav je tudi Avstrija zaradi epidemije covida-19 zaprta šole. Dvojezična Mohorjeva šola je bila zaprta med 16. marcem in 18. majem. Šolarji so bili vključeni v sistem izobraževanja na daljavo, ki je potekal večinoma s pomočjo video konferenc, šole pa so jim na domove poslale tudi načrte učenja. »Otroci so si znali pomagati in si krajšati čas tudi sami. Klicali so se in se pogovarjali, kar jim je omogočala sodobna tehnologija. Seveda je bilo vedno več dolgočasje, zato so komaj čakali, da se je pouk vrnil v kolikor toliko normalne okvire,« pravi ravnateljica Tatjana Tolmaier in se pohvali, da na njihovi šoli ni bilo primera okužbe z virusom.

Ker je šola zasebna, morajo starši za vsakega otroka plačati mesečno 110 evrov šolnine. Pretekli teden, ko sem obiskal šolo, je ta še vedno delovala v spremenjenem programu. Učenci so bili razdeljeni v dve skupini in vsaka je šla v šolo po en dan: v ponedeljek prva skupina, v torek druga, potem pa spet prva. Ker pa večina otrok tisti dan, ko zanje ni pouka, doma nima varstva, lahko pridejo v šolo »na oskrbo«, vendar so ločeni od tistih, ki imajo pouk. Zanje so učiteljice in učitelji pripravili poseben program.

Ob igri čas hitreje mine. / Foto: Jože Košnjek

Pozdrav iz enega od razredov / Foto: Jože Košnjek

MATIJA VALJAVEC

Oče najlepše pravljíčne pesmi

Matija Valjavec, Kračmanov s Srednje Bele, je bil izjemen literarni ustvarjalec, ki je sredi 19. stoletja zaznamoval preddvorski in tudi slovenski literarni prostor. Prihodnje leto mu bodo posvetili mednarodni simpozij in zbornik.

Danica Zavrl Žlebir

Matija Valjavec se je rodil 17. februarja 1831 pri Kračmanu na Srednji Beli pri Preddvoru, mami Mariji in očetu Antonu kot prvi izmed desetih otrok. Nanj danes na njegovi rojstni hiši, kjer sta bila nekdanj mlin in žaga, spominja spominska plošča. Šolo je najprej obiskoval v Kranju, nato odšel na latinske šole v Ljubljano, kjer je bil njegov sošolec tudi Janez Trdina, gimnazijo je končal leta 1851, nato pa na Dunaj odšel študirat slavistiko in klasično jezikoslovje, čeprav so si doma želeli, da bi se šolal na bogoslovju. Ob študiju se je preživljal s pisanjem in prevajanjem. Njegov profesor je bil veliki jezikoslovec Fran Miklošič, ki ga je navdušil za preučevanje slovenskega jezika. Po končanem študiju v

Sloveniji zanj ni bilo mesta, zato je postal profesor na gimnaziji v Varaždinu, potem pa v Zagrebu, kjer je učil do upokojitve leta 1891. Umrl je 15. marca 1897.

Pastir, najlepša pravljíčna pesem

Za Valjavca pesnika v slogu ljudske pripovedne pesmi gre hvala njegovi babici, ki mu je v otroških letih razgibala domišljijo s pripovedovanjem pravljíc, pripovedk in svetniških legend ter vsadila v srce ljubezen do pesmi in ljudskega slovstva. Matija je začel pesniti že v nižji gimnaziji, pesmi pa ni podpisoval po nemško Wallauz, temveč slovensko Valjavec. Prve pesmi so bile objavljene leta 1848. Kot študent je leta 1855 izdal svojo pesniško zbirko s preprostim naslovom Pesmi. Od vseh Valjavčevih pesmi

se je bralcem najbolj priljubila pripovedna pravljica Pastir, ki je doživela mnoge ponatise in je bila tudi posneta. Matija Valjavec je bil že v dijaških letih tudi zapisovalec ljudskega izročila. Kot profesor v Varaždinu in Zagrebu se je posvetil skoraj izključno znanstvenemu delu. Trajne znanstvene vrednosti so njegova dela o staroslovanskem slovstvu in temeljne razprave o slovenskem naglasu. Veliko se je ukvarjal tudi s protestantizmom in Trubarjevim jezikom. Njegovo znanstveno delo je vzbudilo pozornost Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu, ki ga je sprejela tudi v svoje članstvo. Kot tajnik in knjižničar je uredil in popisal vso bogato knjižnico JAZU.

V Preddvoru so ponosni na literarnega ustvarjalca iz sredine 19. stoletja, ki se je

izkazal kot pesnik, pisatelj, prevajalec in izjemen zbiralec slovenskega ljudskega slovstva. Njegovo ime nosi preddvorska osnovna šola. Pred šolskim poslopjem stoji leseni kipec Pastirčka, njegove najbolj znane pravljíčne pesnitve, ki ga je izklesal Peter Jovanović, kipar in slikar samorastnik iz Poljanske doline.

Valjavec na literarni poti

Lani so ob občinskem prazniku odprli Literarno pot pod Storžičem, ki so jo namenili literarnim ustvarjalcem na tem območju, med njimi tudi Matiji Valjavcu. »Gre za povezavo Preddvora z okoliškimi kraji v krožno pot, ki pelje po vaseh, kjer so živeli in delali literarni ustvarjalci. Pot poteka od Preddvora mimo jezera do Potoč, kjer je na gradu Turn delovala Josipina Turnograjska, prva slovenska pisateljica, pesnica, skladateljica in narodna buditeljica. Pot se mimo Drage nadaljuje do šole, od tam pa proti Zgornji Beli, kjer je na Kosmatovi domačiji deloval bukovnik Matija Naglič, zbiratelj narodnega blaga, predvsem pridig. Nato vodi pot proti Srednji Beli, kjer je bil rojen Matija Valjavec, pesnik, pripovednik, jezikoslovec, zbiralec ljudskega slovstva in prevajalec. S Srednje Bele se obrnemo nazaj in gremo po brdski poti na Breg in v Predvor.« je o prepletu zgodb tukajšnjih literatov na tematski poti povedal župan Rok Roblek. O Matiji Valjavcu še doda, da bi si o njem želeli še kaj več kot zgolj spominsko ploščo na njegovi rojstni hiši, za katero sicer lastniki zgleđno skrbijo. O konkretnjši vsebini trenutno ni znanega kaj več, pač pa župan napoveduje mednarodni simpozij, ki bo potekal naslednje leto o Matiji Valjavcu, ob tej priložnosti pa bi izšla tudi knjiga. Vsako leto namreč v Preddvoru izdajo knjigo o kateri od pomembnih osebnosti.

Mednarodni simpozij o Matiji Valjavcu

Po literarni poti so se obiskovalci sprehodili tudi ob letošnjem občinskem prazniku. Idejna vodja poti ddr. Mira Delavec Touhami, ki preučuje zgodovino Preddvora zadnjih dvajset let, napoveduje: »Poudarek je bil zlasti na Valjavcu, saj bomo prihodnje leto v Preddvoru

Matija Valjavec, Kračmanov (1831–1897)

Matija Valjavec, Kračmanov s Srednje Bele, je bil pomemben literarni ustvarjalec iz sredine 19. stoletja. Pisal je pesmi, pravljíce, je avtor dveh epskih pesnitev, bil je izjemen zbiralec slovenskega ljudskega slovstva, sicer pa jezikoslovec in prevajalec ter član Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti.

pripravili mednarodni simpozij. Pravzaprav bo simpozij posvečen dvema Matijema, Valjavcu ob 190. obletnici rojstva in Nagliču ob 165. obletnici smrti. Vsebinsko ga pripravljata skupaj z dr. Francem Križnarjem, s katerim sva sodelovala že ob mednarodnem simpoziju o Josipini Turnograjski. Priprave potekajo od lani, potrjenih je že 14 udeležencev iz

Slovenije, Hrvaške, Avstrije in Nemčije. V sklopu simpozija, ki je načrtovan za 4. junij 2021, želimo izdati tudi zbornik.«

Že letos poleti pa kot uvod v simpozij v grajskem parku obljublajo pravljíčni večer za mlade in mlade po srcu, kjer bodo občinstvu predstavili Valjavčeve pravljíce in jih poustvarili tudi v lutkovnem gledališču kamišibaj.

Rojstna hiša Matije Valjavca na Srednji Beli s spominsko ploščo / Foto: Gorazd Kavčič

Pred preddvorsko osnovno šolo stoji kip pastirčka iz Valjavčeve pesmi / Foto: Gorazd Kavčič

Partnerji pri projektu:

Gorenjski Glas
Mohorjeva
Hermagoras

xamoom

DOM PROSVETE SODALITAS

Hiša dialoga na Koroškem, kraj srečevanj in kulture

S skoraj šeststo dogodki na leto Dom prosvete Sodalitas v Tinjah na Koroškem ni samo v samem vrhu slovenskih izobraževalnih ustanov, temveč to velja tudi v širšem avstrijskem merilu. Ustanovo imenujejo tudi hišo dialoga – utemeljena na krščanskih načelih je kraj srečevanj za vse.

Bojan Wakounig

Tinjska proštija cerkev s svojim slokim stolpom je na severni strani reke Drave na avstrijskem Koroškem že od daleč vidna, tik poleg nje pa je katoliški Dom prosvete Sodalitas – z odličnim razgledom na Karavanke in Kamniške Alpe. Dobrih dvajset kilometrov proti vzhodu od Celovca oddaljena ustanova je na Koroškem in tudi med številnimi rojaki v Sloveniji priznan kraj srečevanj, izobraževanja in duhovnosti. Vsakoletno novoletno srečanje izobražencev prav posebej odraža delo in poslanstvo doma – utemeljeno je na krščanskih načelih in obenem odprto za ljudi vseh svetovnih nazorov, vselej znova vključuje široko polje znanstvenih, kulturnih in splošno intelektualnih tematik, hkrati pa vključuje tudi duhovnost, dogaja se

med Slovenci na Koroškem, vabi pa Slovence iz vseh krajev. Dom že več kot petdeset let vodi rektor hiše duhovnik Jože Kopeinig, Marsikdo tudi v Sloveniji ob omembi njegovega imena takoj pomisli na Tinje.

Katoliški dom prosvete v Tinjah imenujejo na Koroškem tudi hišo dialoga. Kako dom uresničuje dialog?

Tinjski dom je slovenska ustanova, last Sodalitete, združenja slovenskih duhovnikov na Koroškem. Prvotno so tukaj bili samo slovenski tečaji, največ je bilo duhovnih vaj, pa tudi priprave na zakon. Tu je bila tudi slovenska kmetijska šola. Pozneje se je program razširil, saj se je po drugi svetovni vojni jezikovna situacija radikalno spremenila. V Tinjah je bilo v cerkvi in v javnem življenju do druge svetovne vojne vse slovensko, potem

pa je bila podoba povsem drugačna. Dom je izobraževalna ustanova za vso škofijo, za vso deželo Koroško, zato je samoumevno, da imamo sedaj dvojezičen program. Dialog ne pomeni samo, da omogočamo srečanja, pogovore in skupne programe z nemškimi sodeželani, temveč je to tudi dialog z različnimi ideološkimi skupinami. Ne bojimo se nikogar, temveč razpravljamo tudi z ljudmi, ki so drugačnega mnenja in prepričanja. Držim se načela nemškega filozofa Friedricha Hegla, ki pravi, da je resnica v celoti. Nihče nima celotne ne zadnje resnice, temveč smo vsi na poti iskanja in vsi se lahko bogatimo drug ob drugem in drug z drugim.

V domu vsako leto poteka bližje šeststo prireditev. Kaj vse se torej dogaja v hiši?

Glavna težišča so verska in teološka vprašanja, pedagoška in družinska, potem seveda družbena in znanstvena pa razstave in kreativni tečaji. Ponujamo tudi izobraževalna potovanja, predavanja o zdravstvu, simpozije in seminarje o filozofskih in teoloških vprašanjih. Prireditve organiziramo deloma tudi v sodelovanju z drugimi organizacijami, bodisi na škofijski ali deželni, pa tudi na vseavstrijski ravni. Sodelujemo z univerzami v Celovcu, Gradcu in na Dunaju, tako da je program zelo bogat. Vsak lahko med letom najde kaj zase. Vsako leto imamo okoli 15 tisoč obiskovalcev. Magnet, ki v zadnjih letih nagovori mnoge ljudi, pa je naša kapela. To kapelo sem obiskovalcem pokazal in opisal najmanj osemstokrat. To je pravo bogastvo, ne samo umetnosti, pač pa tudi teologije in življenjskih vprašanj.

Kapela, ki jo je oblikoval pater Marko Ivan Rupnik, je veliki ponos tinjskega doma. Zanimiva je tudi simbolika podob na mozaikih. Kakšno je njihovo sporočilo?

Čakal sem osem let, da je prišel pater Rupnik s svojo ekipo in ustvaril to čudovito, enkratno kapelo. Sam pravi, da je to ena njegovih najbogatejših in najlepših kapel. Njeno sporočilo je globoka teologija, razdeljena na dva dela. Na stranskem delu pri vходу je upodobljen papež Janez Pavel II., ki je ob začetku

Foto: Bojan Wakounig

izobraževalni, kulturni in duhovni program Doma prosvete Sodalitas v Tinjah poleg rektorja Jožeta Kopeiniga pripravljata Daniel Sturm in Veronika Kušej.

svojega pontifikata izrekel pomenljiv stavek: »Evropa mora dihati z dvojnimi pljuči.« Tedaj je ta spodbuda bila dobro sprejeta, danes pa se spet postavljajo ograje in poudarjajo razlike med narodi, nezaupanje med zahodom in vzhodom se večja. Papež Janez Pavel II. pa je želel povezati zahod in vzhod, germansko-romansko Evropo s slovansko Evropo, katoliško-protestantsko tradicijo s pravoslavno. Ta kapela nas poziva k dialogu, k srečanju, kakor pravi judovski filozof Martin Buber, da so življenjske srečanje in odnosi. To je rdeča nit kapele. Poleg papeža so upodobljeni vsi trije apostoli Evrope, sveti Benedikt ter slovanska apostola Ciril in Metod. Za njimi stojita sv. Liharda, ki je živel na bližnjem Kamnu, in njen sin sv. Albuin, škof v Briksnu. Glavna oltarna slika kapele pa nakazuje sv. Trojico, ki je pa pravir dialoga in srečanja, ljubezni med Očetom in Sinom,

slovenskega naroda. Poleg njega je sv. Ema Krška, ki prav tako povezuje Slovenijo in Koroško, saj je gradila več cerkva na ozemlju današnje Slovenije in današnje Koroške. Iz Slovenije več romarskih poti vodi v Krko in veliko romarjev prihaja tja iz Slovenije. Za njima je upodobljen škof Anton Martin Slomšek, doma iz slovenske Stajerske, ki je bil v duhovnika posvečen v celovski stolnici. Trinajst let je preživel na Koroškem in prenesel kot škof leta 1859 škofovski sedež iz Šentandraž v koroški Labotski dolini v Maribor. Leta 1999 ga je papež Janez Pavel II. ob svojem drugem obisku v Sloveniji na letališču v Mariboru razglasil za blaženega. Ti svetniki ne povezujejo samo zgodovine s sedanjo, temveč tudi naš narod na severu in na jugu Karavank. Glavna oltarna slika kapele pa nakazuje sv. Trojico, ki je pa pravir dialoga in srečanja, ljubezni med Očetom in Sinom,

ki se pooseblja v Sv. Duhu. To je najgloblja teologija. Sam se že osem let poglabljam v sliko in še vedno najdem nov odtенок v umetniški podobi, predvsem pa kakšno novo teološko misel.

Tinjski dom je slovenski dom za koroške in vse druge Slovence, za tiste iz slovenske države pa tiste iz zamejstva, zdomstva in izseljeništv.

Odkar sem tukaj, sem se zelo trudil za sodelovanje z osrednjo Slovenijo. Sam imam v Sloveniji veliko stikov, prijateljev in znancev, pa tudi med izseljenci v Argentini, Kanadi ali Avstraliji. Ko so prišli na obisk domov v Evropo, dostikrat niso mogli v Slovenijo, pa so se ustavili tukaj in se srečevali s svojimi bližnjimi. Zato smo večkrat imeli tudi obisk Udbe in smo jih čez čas potem že dobro poznali. Poslanstvo doma je, da je slovenska ustanova, da je hiša dialoga in da je vse

Zaključni koncert Glasbene delavnice, ki se je v velikem številu udeležujejo ljubiteljski glasbeniki iz Slovenije in Avstrije, je eden vrhuncev poletnega programa v tinjskem domu. / Foto: Bojan Wakounig

bolj tudi vseslovenski dom. Mnoge skupine in posamezniki prihajajo iz Slovenije, duhovniki, bogoslovci, razne ustanove, univerze. Vse li me pa tudi, da mnoge skupine poleg obiska Gospe Svete ali Krke pridejo še v Tinje, da jim razkažem dom in predvsem tudi kapelo. Najbolj me veseli, ko prihajajo k nam rojaki, bodisi iz Slovenije, izseljeništa ali zdomstva.

Tinjski dom je dom duhovnosti, umetnosti in znanosti, je pa tudi prostor političnih srečanj. Tu sta se med drugim srečala slovenski in avstrijski predsednik Danilo Türk in Heinz Fischer, pred ogromno množico pa sta pred skoraj tridesetimi leti diskutirala tedanji slovenski predsednik vlade Lojze Peterle in koroški deželni glavar Jörg Haider.

Ker živimo sredi družbe, ne moremo ločiti družbe od drugih življenjskih vprašanj. Družba mora sodelovati v dobro in v blagor vseh ljudi.

Kako se je pravzaprav začelo vaše delovanje v tinjskem domu? Danes ste daleč zunaj koroških meja znani kot poosebljenje te hiše dialoga in izobraževanja.

Septembra bo 52 let, odkar sem tukaj. Sem najstarejši rektor vseh avstrijskih izobraževalnih domov. Bil sem dve leti kaplan v Dobri vasi in sem veliko ljudi vozil sem na duhovne vaje in tečaje, mlade in odrasle. Najbolj mi je ostalo v spominu, kako sem iz Prible vasi sem spravil 15 mož. Sem pač večkrat vse hiše obiskal in z njimi mošt pil. Ko se je moj predhodnik tukaj Franc Brumnik

poslavljal na mesto prošta v Dobri vasi, ga je škof vprašal, kdo bo prevzel Tinje, pa je rekel, naj vprašajo mene, ker sem tako navdušen za Tinje in toliko ljudi pripeljem sem. Tinjski dom sem prevzel brez programa in brez sodelavcev. Sestavil sem program, pridobil šolske sestre, da so prevzele gospodinjstvo, in tako se je začelo razvijati. Najprej sem dogradil stanovanje za sestre, dozidal dvorano, program je bil vedno odmevnejši in sprejet in tako smo dozidali še večji del. To je stalo tedanjih sto milijonov šilingov, vedno pa sem začel velike gradbene faze z minusom na bančnem računu. Imel pa sem in še danes imam otroško zaupanje sv. Jožefa. Imel sem izkušnje z misijonskim delom, da naši ljudje radi darujejo, pa tudi vsi dosedanja škofi so mi zaupali in smo lahko s pomočjo škofije veliko ustvarili.

Z drugimi besedami – vi ste preprosto tvegali.

Ne. Če zaupaš, ne tvegaš. Imel sem občutek, da bo šlo. Sedaj sem uvedel novo akcijo in razposlal osem tisoč pisem. Kdor je daroval določeno vsoto, bo dobil darilo. To smo že enkrat naredili, ko smo dobrotnikom dali tinjsko uro. To je dobro odjeknilo, da ne prosimo samo za finančno pomoč, temveč gojimo tudi trajnejše vezi.

Tinjski dom ni samo izobraževalna ustanova, temveč izdaja tudi knjige.

Izdali smo celo vrsto teoloških knjig pa tudi zgodovinske in politične skupaj z Mohorjevo družbo in njeno založbo. Sedaj skupaj s

Slovenskim narodopisnim inštitutom Urban Jarnik iz Celovca pripravljamo knjigo o šegah in navadah. Med drugim smo izdali tudi štiri knjige Antona Trstenjaka in vrsto zbornikov o simpozijih, ki jih je deloma pripravil nekdanji sodelavec Martin Pandel. Svoje obiskovalce pa obveščamo s programskim listom Dialog in s spletno stranjo ter elektronskimi sporočili.

Od približno šeststo letnih prireditev v domu niso vse v režiji vašega doma.

Naše prostore najemajo tudi zunanje ustanove, na primer zavarovalnice in izobraževalne organizacije ali pa šole. Skupaj z avstrijskim inštitutom za poklicno pospeševanje smo trikrat organizirali tečaj za pomočnike v dvojezičnih otroških vrtcih, kar pomeni, da smo tudi za koroško deželno vladno priznan subjekt. S pomočjo deželne vlade smo razširili tečaje za starejše ljudi. Že dolgo pa imajo tradicijo dopustniški dnevi za slovenske upokoence, ki jih sedaj vodi avtorica pesmi za otroke Lenčka Kupper, prej pa dolga leta gospa Majdi Blüml.

Dom pa je znan tudi po svojem poletnem programu.

Poleti imamo jezikovne tečaje angleščine, slovenščine in nemščine, kamor prihajajo udeleženci tudi iz Slovenije. Imamo tečaj matematike, zelo odmevna je poletna Glasbena delavnica, lani pa smo prvič izredno uspešno priredili mojstrski tečaj z Bernardo Fink in Markom Finkom.

Na mozaikih v tinjski kapeli, ki jo je oblikoval pater Marko Ivan Rupnik, je na straneh upodobljena zgodovina krščanstva med Slovenci in v Evropi, v sredini pa sv. Trojica kot pravir dialoga in srečevanja. / Foto: Dom prosvete v Tinjah

Na kratko o tinjskem domu

Dom prosvete Sodalitas je danes edina slovenska ustanova v Tinjah. Kot del občine Velikovec je pomemben tudi za velikovsko slovensko družbo Lipa.

Seveda. Vedno skupaj oblikujemo proslavo za slovenski kulturni praznik. Dom je član društva Lipa in njegov zbor vedno nastopa na naših prireditvah. Ker smo si pred kratkim uredili lep prireditveni prostor na prostem, naš tinjski forum, želimo v prihodnje povabiti tudi druge zbornice in glasbene skupine iz okolice, da se vzdušje v sosesčini še izboljša.

Tinjski dom hrani enega redkih ohranjenih izvodov Dalmatinove Biblije, najstarejši prevod celotnega Svetega pisma v slovenski jezik. Kako ste prišli do te dragocenosti?

Nekega dne me je klical profesor Wilhelm Baum in sporočil, da imajo v celovškem antikvariatu Dalmatinovo Biblijo in naj se povizam. Takoj sem šel tja, zastavil nekaj denarja, hkrati pa smo začeli zbirati sredstva. Seveda sem zelo ponosen, da jo imamo, in za to Biblijo sem hvaležen tudi protestantskim kristjanom. V domu pa redno prirejamo tudi umetniške razstave in naše prostore krasijo umetnine številnih, predvsem slovenskih umetnikov. V zadnjih tridesetih letih smo imeli okoli šeststo razstav.

Tinjski dom poleg številnih umetnin sodobnih ustvarjalcev hrani tudi izvirnik Dalmatinove Biblije iz leta 1584. / Foto: Primož Pičulin

PRIMOŽ SUHODOLČAN

Peter Nos je še vedno z menoj

»Velikokrat zgodbe tudi sanjam in si že v sanjah rečem, to bi bilo pa treba uporabiti. Ko pa se zbudim, se ničesar več ne spomnim,« pravi o sebi in svojem delu mladinski pisatelj Primož Suhodolčan z Raven na Koroškem.

Jože Košnjek

V času epidemije ste bili gotovo bolj doma, saj malo dlje od doma nismo smeli. Se je morda v tem času rodila ideja za novo knjigo na temo koronavirusa, zaščitnih mask, karantene ...

Seveda smo bili doma. Pospravili smo garažo, klet je kot iz škatlice in okoli hiše je zdaj vse urejeno. O virusih, zaradi katerih ti ni treba v šolo, pa sem pisal že pred desetletjem. Najdete jih lahko v eni izmed mojih knjig. Pregledoval sem tudi arhiv

zapiskov in iskal ideje, ki bi bile uporabne za nove zgodbe. Ker pa se je čas zaradi epidemije ustavil, sem se vsaj za malo ustavil tudi sam. Več časa smo bili tudi skupaj z družino, se veliko pogovarjali in se seveda ogromno in na ves glas smejali.

Po vaših literarnih delih sodeč ste živahne, radožive narave. Domnevam, da sta bila takšna tudi vaše otroštvo in mladost. Se vam je iz tega obdobja vtisnil v spomin kakšen poseben dogodek?

Takšnih dogodkov je nešteto. Res sem bil živahen

otrok in povsod sem želel biti zraven. Če je bilo v šoli karkoli narobe, če je dvignilo streho, če hišniku peč ni gorela, če se je kuharici skisala marmelada, sem bil najbrž jaz zraven. Potem pa sem vedno moral na zagovor k ravnatelju, ki pa je bil ... Polde Suhodolčan. Malo me je grdo pogledal, potem pa se je zasmejal. Kmalu je začel pisati zgodbe o Petru Nosu, fantu z najbolj veselim, najbolj radovednim in najbolj potolčenim nosom na svetu. No, tega fanta živim še danes.

Mladost med knjigami

Tudi vaš pokojni oče Leopold je bil pisatelj. V kolikšni meri je on vplival, da ste tudi vi stopili na njegovo pot. Prebral sem, da ste že v otroštvu pisali zgodbe in pesmice, sestavljali križanke in rebase, pisali za šolska glasila ...

Knjiga je bila pri nas doma, saj je bila mama knjižničarka. Zelo ponosen sem na svojega očeta. Včasih se pošalim, da hodiva po isti poti, vendar so najine stopinje različne. To pa zato, ker je imel on številko noge 43, jaz pa nosim številko 45. Vedno sem si rad izmišljal zgodbe, ki pa sem jih sproti pozabil. Zato mi je oče Polde svetoval, naj si jih vedno zapišem. Tako je še danes. Hvala pametnim telefonom, ki so narejeni tudi za pozabljive ljudi! Vaša dela imajo zanimive naslove, na primer Košarkar naj bo, Kolesar naj bo. Pisali ste o Naočniku in Očalniku, o Petru Nosu in njegovih prigodah pa še o marsičem. Seznam vaših del je dolg. So vaši pisateljski liki resnični ljudje, mladenke in mladeniči iz resničnega življenja?

Vse, kar je napisano v mojih knjigah, je resnica, samo resnica in nič kaj drugega kot resnica. Nič ni izmišljeno. Včasih sem moral celo resnici kaj vzeti v stran, drugače bi rekli, da pišem znanstveno fantastiko. Naočnik, Očalnik in Peter Nos so očetovi liki, za katere pa mi bi bilo žal, da bi umrli s svojim avtorjem. No, kot sem rekel, je Peter Nos še vedno z mano in še danes se zgodi, da se kdaj potolčem. Ko sva se dogovarjala za pogovor, ste mi povedali, da ste otroštvo in mladost preživljali tudi na kmetih, da ste in še vedno uživate v naravi. Kaj vam pomeni srečanje z naravo, poslušanje petja ptic?

Primož Suhodolčan / Foto: Miran Juršič (Stop)

»Vse, kar je napisano v mojih knjigah, je resnica, samo resnica in nič kaj drugega kot resnica. Nič ni izmišljeno. Včasih sem moral celo resnici kaj vzeti v stran, drugače bi rekli, da pišem znanstveno fantastiko.«

Ko sem prišel iz šole, sem vrgel torbo v kot in do zvečer me niso več našli. Bil sem v gozdu, v hlevu, pasel krave, se vozil po reki in lovil ribe z rokami. Danes živim napol v mestu in napol na vasi. Zjutraj me hkrati zbudita ropot iz fabrike in ptičje petje. Najbolje pa se počutim, ko sem na kolesu, nekje v hribih. Kolesarim rad sam, vmes se večkrat ustavim, zadiham in pogledam okrog. Ko pridem domov, sem kot nov.

V življenju ste kot človek in pisatelj na strani mladih, mladostnikov. Kaj bi morali storiti, da bi se mladi bolj zanimali za knjige, da bi še več brali in se navajali na kulturo branja. Ali bralna značka, ki jo je zagovarjal vaš pokojni oče Leopold Suhodolčan, še živi?

Bralna značka je še vedno zelo živahna. Kmalu bomo praznovali njeno

šestdesetletnico. Lahko bi rekel, da sva generacija. Heh, domišljam si celo, da je oče bralno značko pomagal ustanoviti malo tudi zaradi mene. Ampak resno, bralna značka je res nekaj posebnege. Če se vedno radi zgledujemo po Evropi, bi se lahko zaradi nje Evropa zgledovala po nas.

Pisatelj vedno na preži

Kdaj pišete? Zjutraj, pozno zvečer? Ali imate vedno s seboj listek in svinčnik, da si zapišete idejo, ki se vam utrne?

Največkrat pišem zgodaj zjutraj. Ampak res zgodaj, še pred prvimi pticami. Ko so nastajale športne zgodbe o Goranu Dragiču in Anžetu Kopitarju, je bila zraven prižgana televizija z NHL, na prenosniku je bil NBA, na računalniku pa so nastajale

nove zgodbe. Pisatelj je vedno na preži in išče nove zgodbe. Velikokrat zgodbe tudi sanjam in si že v sanjah rečem, to bi bilo pa treba uporabiti. Ko pa se zbudim, se ničesar več ne spomnim. Ah, ko bi se lahko priklopil čez noč na kakšne kable. Kaj veš, mogoče pa res, tehnologija se razvija.

Živimo na koncu sveta, vendar se nam odpira nov svet, ste dejali. Se s tem misli li na svojo Koroško, kjer ste doma. Kaj ima tako lepega, enkratnega ta vaša Koroška. Meni je zelo ljuba, ta na naši in ona na avstrijski strani. Uživam, ko poslušam pesem koroškega dialekta.

Danes je svet postal globalna vas, zato ga nikjer ni konec. Z današnjimi modernimi komunikacijskimi sredstvi je naš planet kot na dlani. Službeno in zasebno sicer veliko potujem in z veseljem odkrivam nove kraje. Ko pa se vrnem, zagledam Peco, Uršljo in zelene gozdove, pa vem, da sem doma. Tu so moji ljudje in koroščina. Vsi vemo, da brez narečja ni jezika. Nekateri pravijo, da kadar govorimo s koroškim dialektom, pri tem nekako prepevamo. Včasih veselo, včasih žalostno, pa vendar iz srca.«

Primož in Ranta / Ilustracija: Uroš Hrovat

DR. MARJAN LINASI

Resnica je prvi zakon zgodovine

Dr. Marjan Linasi, muzejski svetnik in trinajst let tudi direktor Koroškega pokrajinskega muzeja Slovenj Gradec, je raziskovalec partizanskega odpora proti nacizmu in revolucije med drugo svetovno vojno na Koroškem in tudi dogodkov takoj po njej.

Jože Košnjek

Dolgo že raziskujete partizanski odpor v avstrijskem in jugoslovanskem delu Koroške. Ali je šlo za enotno voden upor? Uporu na naši strani del zgodovinarjev in politikov očita, da je šlo predvsem za revolucijo.

Odpor je bil v osnovi organiziran iz istega središča. Organizirala ga je Osvobodilna fronta, v kateri je imela vsaj od Dolomitske izjave naprej vodilno vlogo Komunistična partija Slovenije, ki je v prvi

temveč predvsem narodnoosvobodilna. Ker je bil pritisk nacističnega sistema na Slovene na Koroškem zelo hud, so partizani tukaj še bolj veljali in še vedno veljajo kot borci za slovensko stvar. Da bi jim tukajšnji nasprotniki, zlasti iz vrst nemških nacionalistov, očitali revolucijo, je manj slišati. To so očitki, ki se že dolgo slišijo pri nas, zlasti na Kranjskem in v Ljubljani, kjer se je vse to res dogajalo. Ker pa je Kranjska osrednja slovenska pokrajina in Ljubljana središče Sloveni-

Napisali ste sedem knjig. Odlikujejo vas strokovnost, objektivnost, iskanje resnice in intelektualna ter osebna pokončnost, saj se ne dobrih kate aktualnim političnim oblastem. Pišete tudi o krivih poteh in zločinah zmagovalne partizanske strani, navajate imena žrtev ...

Že Cicero je rekel: »Prvi zakon zgodovine je, da si ne drzne kaj lažnega povedati, drugi, naj si ne drzne kaj resničnega ne povedati.« Tega se držim, pa naj je komu prav ali ne. S tako držo pravzaprav

Komunistične partije kot Osvobodilne fronte in drugih množičnih organizacij v njenem okviru. V posebnem poglavju pišem o razmerah v posameznih krajih, zlasti v dolinskih središčih, kjer me je zlasti zanimalo, v kolikšni meri je tja prodrlo osvobodilno gibanje in kolikšen del prebivalstva je dejansko zajelo. Sledi vojaški del: nastanek in razvoj partizanskih enot ter njihovi boji in akcije. V tretjem delu knjige opisujem partizansko vzporedno dejavnost. Ključni pojmi so saniteta, tisk, zveze, gospodarstvo in oskrba ter partizanska represija, kot sta sodstvo in kaznovalna politika. Na tem mestu sem se posebej posvetil partizanskim likvidacijam, ker gre za zlasti občutljivo področje. Pri obravnavanju konca vojne me niso toliko zanimali zaključni boji, o katerih je bilo doslej napisane veliko literature, pač pa bolj razmere v posameznih krajih, zasedba krajev in dogodki, ki so se ob tem odvijali, in prevzem oblasti s strani političnih struktur, ki so bile zasnovane že v času vojne. Nisem se mogel izogniti niti povojnemu obračunu, zlasti na Lešah in v drugih krajih v dolini. Tukaj gre za številne nejasnosti, ki mi jih za zdaj večina ni uspelo razrešiti. Ta problematika zasluži posebno obravnavo. V zaključku sem med drugim podal številčne prikaze, ki so rezultat mojega lastnega dela. Na koncu pa sem precej strani porabil za poimenski seznam vseh žrtev.

Pri zbiranju gradiva za to knjigo ste, domnevam, prišli do sedaj neznanih oziroma manj znanih dejstev. Vas je katero presenetilo?

Kar nekaj je takih. Okupator je na tem območju mobiliziral v svoje sile od začetka leta 1943 okrog tisoč oseb. Mobiliziral bi jih še veliko več, če se ne bi ravno takrat začel tudi oboroženi odpor. Od teh tisoč jih je 220 ali 22 odstotkov padlo; 230 ali 23 odstotkov se jih je na različne načine odtegnilo in odšlo v partizane, 95 pa je bilo zajetih in so ostali v ujetniških taboriščih do konca vojne. V partizane je odšlo z območja, ki ga obravnavam, 1560 oseb, kar predstavlja osem odstotkov tedanjega prebivalstva, če pa upoštevamo samo Mežiško dolino brez območja Dravograda, pa celo okrog deset odstotkov prebivalstva.

Dr. Marjan Linasi je svoje zadnje štiri knjige od sedmih izdal pri Mohorjevi založbi v Celovcu. »Nikoli si nisem predstavljal, da bi Mohorjeva izdala kakšno knjigo s partizansko vsebino, pa jo je. Skupaj smo ugotovili, da na avstrijskem Koroškem manjka literature, ki bi na objektivni način prikazovala partizanski odpor. Vse se da, če se hoče. Samo pravo idejo in pravo podporo je treba imeti. To pa sem v Mohorjevi imel, zlasti v glavnem uredniku Hanziju Filipiču,« pravi dr. Marjan Linasi. / Foto: Mohorjeva Celovec

Kljub delavski tradiciji se je na tem območju kontinuiran odpor začel šele novembra leta 1942, če odštejemo uporniški skupini na Prevaljah in v Dravogradu, ki sta bili uničeni, še preden sta se razvili. Organizatorji odpora so prišli od drugod. To območje ne premore domačina, ki bi poveljeval brigadi, kvečjemu bataljonu, in bi bil proglašen za narodnega heroja.

vrsti težila k prevzemu oblasti po vojni in po vzpostavitvi diktature proletariata. Le taktiko je nekoliko prilagodila stvarnim razmeram v posameznih pokrajinah. Tako je, obogatena z izkušnjami iz ljubljanske pokrajine, kjer se ji je zgodila kontrarevolucija, toliko bolj skrbno pazila, da revolucionarna nota ni prihajala preveč do izraza,

je, se ti očitki prenašajo danes na vso Slovenijo in smo, kar zadeva gledanje na partizanstvo in domobranstvo, vsi Slovenci lepo razdeljeni na levo in desno. Bolj, se mi zdi, nemški nacionalisti očitajo partizanom, da so imeli za cilj odtrgati južni dvojezični del in ga priključiti sosednji, vsekakor komunistični Jugoslaviji.

ne ugajam ne levim ne desnim. Vsi so počeli kaj nelepega in se sedaj bojijo, da bi kaj prišlo na dan. Zaradi tega sem že imel težave tako z leve kot z desne, kar sem pred kratkim tudi zapisal v odgovoru neki svoji kolegici zgodovinarici. Res, naravnost smešno se mi zdi, da bi moral, da bi bil verodostojen in me ne bi nihče sumničil, vsakomur zatrjevati, da nisem v nobeni politični stranki in da se tudi na volitvah ne opredeljujem le za eno stranko. Zanima me samo, ali se je nekaj res zgodilo ali se ni. Drugo me ne zanima. Še najmanj pa, ali bom nekaterim všeč ali ne. Iz svojih izkušenj pa vem, da pametni ljudje sprejmejo tudi neprijetno resnico. Še celo taki, ki so me hoteli najbolj strokovno diskreditirati v javnosti, pa bi me tudi osebno, če bi imeli vsaj eno oporno točko, so nazadnje omagali in priznali poraz. Vaša zadnja knjiga ima naslov Mežiška dolina in območje Dravograda v vihar- nih letih 1941–1945 s podnaslovom Partizanski odpor, revolucija, prevzem oblasti, žrtve. Kaj je vsebinski poudarek knjige?

Vsebinski poudarek moje knjige je na tistem, kar pove podnaslov. Uvodnemu delu sledi politični del, v katerem sem obdelal politično organiziranost osvobodilnega gibanja po okrožjih in okrajih ter dejavnost aktivistov, tako

V bojih in spopadih – brez zaključnih bojev – je na tem območju padlo okrog sedemdeset pripadnikov okupacijskih sil, okrog osemdeset pa jih je bilo ranjenih. Partizanov je padlo dvakrat toliko, le če upoštevamo še zaključne boje, se ta odstotek izenači ali je morda še bolj ugoden za partizansko stran. Število žrtev na partizanski strani pa je bilo tolikšno, da ga ne pokrijejo niti partizanske likvidacije okupatorjevih sodelavcev med vojno niti tiste po vojni, kjer pa mi konkretne krivde za mnoge doslej ni uspelo ugotoviti. In še ena zanimivost. Vzhodnokoroški odred, ki je avgusta leta 1944 štel okrog 450 partizanov, na našem območju sta

delovala prvi in tretji bataljon, je za prehrano na mesec porabil šest ton mesa, tono in tristo kilogramov moke, tono in 105 kilogramov krompirja, 245 kilogramov masti, 184 hlebov kruha in še veliko drugih živil. Zanimivi so podatki o žrtvah. Območje je utrpelo okrog šest odstotkov smrtnih žrtev, po podatkih Inštituta za novejšo zgodovino pa celo od 6,2 do 6,5 odstotka, kar je nad slovenskim povprečjem. Kdor podcenjuje partizane in njihov boj, naj bere okupatorjeva poročila in spomine zavezniških oficirjev, ki so bili pri partizanskih štabih na Štajerskem in na Koroškem. Partizani so bili na tem območju za okupacijsko oblast resen nasprotnik.

Naslovnica zadnje Linasijeve knjige Mežiška dolina in območje Dravograda v vihar- nih letih 1941–1945

Foto: Mohorjeva Celovec

Partnerji pri projektu:

ZGODBA

Na krilih besed Berte Golob

Berta Golob iz Struževega pri Kranju je bila na poklicni poti učiteljica slovenščine, knjižničarka, lektorica, predavateljica, urednica didaktike slovenskega jezika, pedagoška svetovalka. Mnogi jo poznajo kot pisateljico.

Suzana P. Kovačič

Rojstna hiša Berte Golob v Struževem je barvita, kot je njena jezikovna barvitost. Veliko spominkov hrani, nobenega ne zavrže. Kot pravi, bi z vsako stvarjo, ki bi jo zavrgla, vrgla stran enega človeka. V domači vitrini je tudi zbirka vseh njenih učbenikov, proznih del in poezije ter knjig pisateljskih kolegov, v katere je napisala spremno besedo. Dolga je ta kolona njenih misli, spominov, verzov, črtic, zgodb, učbenikov ... Tudi majhnih refleksij v katoliškem časopisu Družina. Še dobro se spomni ene prvih refleksij, kako se je zaključila: »Večer je tih in sneg se vanj usiplje.« Ker je bilo res tako. Pozimi jo je napisala.

Duhovne misli

To dolgo kolono poplesavajočih črk, ki odpirajo vrata v ta njen čudoviti jezikovni svet, imajo bralci radi. V njeni domači sobi je računalnik, v katerega tipka tudi Duhovne misli, spomladi je vanje »napletla v trenutku«, kot se slikovito izrazi, razmislek o ustrežljivosti, pogači, tolažbi, čenčah ... Nekaj novih je že natisnila na papir – in te čakajo še na tonski zapis. Duhovne misli Berta Golob za program nacionalnega radia piše in jim daje pečat s svojim glasom v radijskem studiu že dobršen del življenja. »To gre v eter in v veter. Nekaj teh misli se najbrž naloži, a je to odvisno od človeka, teme, razpoloženja,« pojasni. Knjige pa ostanejo. Kar je napisano, ni več izbrisano, pravi star pregovor.

Berta Golob je študirala slovenščino, poučevanje slovenskega jezika je bila tudi njena prva zaposlitev v preddvorski osnovni šoli od 1957 do 1972. Iz tega obdobja je njena prva knjiga Sovražim vas, v kateri so opisane zgodbe domskih učencev, otrok iz prehodnega mladinskega doma v Predvoru, iz poboljševalnice, kot so rekli v tistih letih. Najprej je imela naslov zanjo Dober ostani, Dan – po zadnji črtici v knjigi, vendar se jim je pri založbi Partizanska knjiga naslov zdel preveč miloben, neudaren, krščanski. Ta, ki je obstal, je čisto nasprotje, kot pojasni pisateljica: »Domska učenka Olga je vse sovražila. Za šolski list je napisala pesmico Sovražim

vas vse ... Zadnji verz je bil: 'sovražim še hiše, ker so delo človeških rok.' Še zdaj me strese.«

Otroštvo v tihi žalosti

Do svojega četrtega leta je bila Berta Golob Naklanka, saj je bilo Struževo »prefarano« k sv. Kancijanu v Kranj šele leta 1936. Po rodu je imela povezave tudi z okrogelskim mlinom, kot pojasni: »Tam je bila doma moja mama, potem so tam gospodarili strici, zdaj je mlin v drugih rokah.«

Golobovi so bili delavsko-kmečka družina. Oče je bil zidar, sam je v Struževem zgradil hišo in gospodarsko poslopje s hlevom, ker so imeli doma kravo, da so lahko preživeli. »Ata je kot zidar delal samo poleti, pozimi bi pa lahko zaprta usta imeli in brez želodca živeli. To nas je

»Živeti v mlinu je bilo zelo lepo. V njem mi je bil všeč vonj po snažnem. Tla so bila kot zloščena, na odloženih predmetih pa se je vseeno takoj nabral moknat prah. Ob steni so stale vreče in mehovi, polni žita in moke. Tam je bila tudi velika tehtnica, na kateri je mlinar vsako vrečo natančno tehtal in si od nje odračunal merico. To je bil tisti del žita, ki je pripadal njemu za plačilo. Pregovor, da poštenega mlinarja klobuk čez jetiko pomaga, je nastal na rovaš tistih, ki so si jemali preveliko merico.« (Iz knjige Skrinja iz babičine bale)

reševalo.« A to je bilo seveda nekoč, poudari.

Njeno otroštvo je bilo zaznamovano s tiho žalostjo. Ko je bila stara pet let, ji je umrla mama. »Cela hiša je bila zaznamovana s tem. Raje sem imela praznik 8. marec, dan žena, kot pa 25. marec, materinski dan. Vsi so pripovedovali o mamah, jaz pa sem bila otrok brez nje. Zmeraj me je ranilo. Danes se tega praznika lepo zavedam, ima svojo vrednost.« Če starejša sestra ne bi postala njena nadomestna mama, ne ve, kaj bi se zgodilo, in z izjemno

Foto: Tina Dokl

Berta Golob pred domačo hišo v Struževem. Ena njenih krasnih prisposodob je, da nekaj kril vsak človek že mora imeti. Da s tistimi krili doseže, kar doseže; nekdo leti visoko, drugi dlje, važno je le, da leti.

Njena ljubezen do materne jezika je vzklila na podeželju. »Struževo je bila včasih vas z nekje desetimi kmetijami. Hiš, ki jih danes vidite, še ni bilo, bila pa so žitna polja. Skozi vas si šel, vsa vrata so bila odprta. Stare mame in stari ati so zunaj sedeli in kot otrok sem poslušala govorico odraslih ljudi. Ustavila sem se pri enem, pa pri drugem. Na sredi vasi je bil skupen vaški vodnjak, zdaj ga več ni.« O, kako slikovito se je govorilo. In se zamisli, pove zatem naglas: »Saj se zmeraj preživi (z jezikom). Nazadnje je vse odvisno od človeka. Sproti se nam dela zgodovina, razmere. Mi jih delamo, a pod kakšnim ključem, je zdaj res vprašanje.«

Poezijo je imela ves čas rada. Kot gimnazijka je najraje recitirala pesmi iz drobne knjižice Sinje ozare Jožeta Pogačnika iz Kovorja. Glede pisanja poezije in o navdihu zanj pa pravi: »Navdih je navdih, pride z vetrom, veter pa veje, koder hoče.«

Ta hiša je moja, in vendar moja ni

Po slovesu od preddvorske šole je imela več služb in drugih aktivnosti. Vodila je pionirski oddelek v Osrednji knjižnici Kranj, predavala kulturo ustnega in pisnega izražanja na Pedagoški akademiji v Ljubljani, delala kot lektorica dnevnoinformativnega programa na Televiziji Slovenija, bila urednica didaktike

slovenskega jezika in književnosti v reviji Jezik in slovastvo, opravljala delo pedagoške svetovalk v kranjski enoti republiškega zavoda za šolstvo, poučevala verouk v Župniji sv. Modesta v Kranju ... »Rada imam spomine za nazaj, nikoli se pa ne vračam na primer v službe, v katerih sem bila. Ko enkrat odideš, odideš. Zelo všeč mi je napis, menda je napisan nad neko domačijo nekje na avstrijskem Koroškem. Piše: 'Ta hiša je moja, in vendar moja ni.' In tako jaz vedno rečem za vsako tisto stavbo, hišo, v kateri sem službovala ...«

Jeziku se čuditi, ne samo učiti

Berta Golob je dobitnica številnih priznanj, med drugim Levstikove nagrade in Trubarjeve plakete ter Žagarjeve nagrade za pedagoško, didaktično, strokovno in mentorsko publicistično delo. A če se ji zazdi, da jo kdo preveč pohvali, mu tisto »več« v svoji iskreni skromnosti odvzame.

»Kdo še vedno pride naokrog, da kaj pogledam, lektoriram, povejcam.« Vejičica so jo klicali, ko je bila še učiteljica v preddvorski šoli. Kot pojasni: »Saj je prav, da so me tako klicali. (smeh) Alergična sem bila na vejičice, kar naprej so manjkale, a od vejičice je lahko pomen odvisen.« Napisala je zabaven, a nadvse koristen priročnik za osnovnošolce Vejičica, nagajiva smejica. Njene

Sooblikovala je šolska berila in jezikovne priročnike, napisala tudi več del z versko tematiko, objavljala v zamejskih revijah ...

izobraževalne slikanice pa nasploh spodbujajo bralca k temu, da se zna jeziku tudi čuditi, ne samo učiti.

O ciganki Heleni

Ciganka Helena, opisana tudi v zgodbi, jo je spremljala na poti življenja. »To je bila zelo lepa ženska, visoka. Nikoli ni nič vzela,« pravi Berta Golob, ki je po spletu okoliščin učila njeneega zadnjega sina Marjana in vnukinjo Tatjano.

Ciganka Helena ji je napovedala štiri otroke. Ni se uresničilo. »Pa saj je sama vedela, da si izmišljuje,« je dejala Berta Golob, ki ima sicer na Heleno same lepe spomine: »Govorila je tako mehko, kot da bi pela. Umr-la je v visoki starosti, a nobene gube ni imela na obrazu. Najbrž zato, ker je ljudem privoščila srečo.« Tudi nje si ne gre predstavljati nič drugače, kot da ljudem privošči srečo.